

Abdulreqîb Yûsuf

*Şairên Klasîk
ên Kurd*

JN Weşanên Jîna Nû

Naverok

Daxuyaniya Weşanxanê	7
Pêşgotin	9
Elî Herîrî	13
Feqiyê Teyran	29
Helbesta(hunrawa) Mela û Feqî	41
Melayê Bateyî	50
Melayê Cizîrî	64
Mensûrê Girgaşî	67
Mîna	73
Macin	81
Sadiq	86
Bekir Begê Erzî	90
Pirtew (Pertew)	92
Şêx Nûreddînê Birîfkanî	96
Mem û Zîn	103
Çarîna Ahmedê Xanî	107

Weşanên Jîna Nû: 17
birê klasîkan: 2
Çapa yekemîn: Çileyê Pêşî 1988

Adres:
Jîna Nû Förlaget
Post Box: 240 12
750 24 Uppsala/Sweden

Postgiro: 50 37 99-9

ISBN: 91970927-89

Abdulreqîb Yûsuf

*Şairên Klasîk
ên Kurd*

**Wergera ji tipên Erebî:
Elî Şêr**

JN Weşanên Jîna Nû

Daxuyaniya Weşanxanê

Ev kitêba destê we, ya nivîskar û dîroknas Mamosta Abdulreqîb Yûsuf e ku sala 1970'yî bi navê **Dîwana Kirmancî** li Iraqê hatiye çapkirin. Elî Şêr ji tîpên Erebî wergerandiye ser tîpên Latînî. Di dema wergerê de, Elî Şêr li ser esasê Kurmanciya Kurdistanê Tirkîyê hin guhertin tede kirine. Zimanê nivîskar bi xwe uslûbek di navbera Soranî û Behdînî de ye.

Orjînalê kitêbê ji du beşan pêk tê. Beşê pêşîn şî'r in, di beşê duduyan de jî li ser jiyana wan şairên xwediyê şî'ran hatiye nivîsîn. Di dema çapa Latînî de me her du beş tevî hev kirin. Me şî'r piştî jiyana her şairekî bi cîh kirin. Piştî ku ev çapa destê we bi tîpên Latînî ye, me beşek ji pêşgotina nivîskar a ku li ser mesela tîpên Erebî radiweste jî ji pêşgotinê derxist.

Navê orjînalê kitêbê **Dîwana Kirmancî** ye. Lê me bi navê **Şairên Klasîk ên Kurd** çap kir.

Bi hêviya ku bi kêrî we were.

Jîna Nû

Pêşgotin

Sala 1961'an, di meha Kanûna Pêşî de, ji bo nivîsandina hinek ji dîroka Kurd û Kurdistanê ku çûn û hatina min li kitêbxana Mûsilê (Mekteb Methef el-Mûsil) hebû, seydayê min ê zana Seîd el-Dîweçî, di riya berpirsiyarên kitêbxanê re keşkuleke bi destnivîs nîşanî min da. Ev keşkula han di sala 1181'ê hicrî(1767'ê mîladî) de ji aliyê yekî nenas ve hatibû nivîsandin. Di nava keşkulê de wî kesî ji bo xwe gelek helbestên Kurdî û Erebi nivîsibûn. Her wekî ku gelek kes ji xwe re tiştên pirbiha kom dikin, wî mirovî jî 209 sal berî niha van tiştên giranbiha kom kiribûn.

Min hijdeh hunrawên(helbestên) Kurdî di nav wê keşkulê de dîtî ku yên heşt şairên Kurdên Kurmanc ên kevn ku 209 sal berî niha bûn.

Min ev helbest gelek bi qîmet zanî û ji ber vê jî min ew ji xwe re nivîsandin. Ev helbest ên van şairên han in:

Du helbestên Elî Herîrî, pêncên Melayê Bateyî, duduyên Feqiyê Teyran, duduyên Melayê Cizîrî yên ku di nav Dîwan'a wî de nehatine çapkirin, sisiyên Mîna, yeka Macin, yeka Mensûr Gîrgaşî, yeka Sadiq û yek jî ya Melayê Cizîrî û Feqiyê Teyran bû.

Min sê helbestên dîtîr jî peyda kirin ku yek ji wan a Bateyî

ye, ya ku destpêka wê ev e:

"Ji Çirya Paşiyê pê da Melayê Bateyî kani"

Ya din a Bekir Begê Erzî ye. Ev her sê helbestên han Mele Xelîlê kurê Mihemedê Bêdûhî, li bajarê Mûsilê ji min re gotine. Mele Xelîl pîremerekî gelek birtûj e. Çarîna Xanî ya ku bi çar zimanan e, biraderkî dîtir ji bo min hinard. Çaxê nêzik bû ku ez vê dîwana han çap bikim, birêz Seydayê Şêx Memduh Muhsin Birîfkanî, du helbestên Şêx Nûreddînê Birîfkanî ji min re hinardin. Her wiha, min du helbestên Şah Pirtew Hekarî (ev nav di hin kitêban de weha jî hatiye nivîsîn: Pertew Begê Mîrê Hekarî, Pertûyê Hekarî-nota Weşanxana Jîna Nû) jî ji kovara Dengî Gêti Taze wergirtin.

Min qenc dît ku van helbestan di bin navê Dîwana Kurmancî de çap bikim. Çunkî ji vî navî baştir nav nehat bîra min. Ev Dîwana han ji 25 helbestan pêk hatiye, ku heta niha nehatine çap kirin, ger yên Perto Pirtew nebin. Ev honrawêm he gelek giranbiha ne. Lewra ku yên hin şairên Kurd ên kevn in, wekî Elî Herîrî; ewê ku kevntirîn şairê Kurdê Kurmanc e, ku bi Kurdiya Kurmancî (şîweya Behdînanî) di çerxa 10 ê hicrî (16 ê mîladî) de helbest gotiye û nivîsandiye. Ev kes, hevçaxê Melayê Cizîrî bûye lê wisa derdikeve ku bi temenê xwe ji Mela mezintir bûye û pêşiya wî helbest nivîsandiye. Heta niha di nava tu kitêbekê de, çavên min bi tu helbestên Elî Herîrî neketine û her wiha min seh nekiriye ku li ba hinekan hebe. Ji ber vê, ev her du helbestên wî gelek pirbiha ne. Heta niha nehatiye zanîn ku şairekî din ê Kurd ku di pêşiya Elî Herîrî, Melayê Cizîrî û Feqiyê Teyran de heye. Û her wiha nehatiye zanin ku şairekî din ê Kurd di pêşiya Herîrî û Mela de bi lehca Kurdiya Soranî helbest gotibe yan jî di çaxê wan de bi vê lehcê helbest hatibin gotin. Ji ber ku Dîwana Nalî, yekem dîwan e bi lehca Soranî di çerxa 19 an de ji aliyê Mela Xidirê Nalî ve hatiye danîn. Yanî du çerx piştî Elî Herîrî, Cizîrî û dawiya derketina helbest û edebiyata Kurdiya Kurmanciya Bakur, yanî Behdînaniya niha. Eva han ji bo çî wiha ye, ji bo çî du çerx piştî Kurdiya Kurmancî, Kurdiya Soranî hatiye ser ruyê zemîn?

Ez dibêjim, hoyên vê ev in ku derketina şefeqa mêjuwa Kurdistanê ya siyasî ya nû, çerxa 10 ê hicrî (16 ê mîladî) ku ji *Şerê Çaldîranê* destpê dike, ya di sala 920 ê hicrî (1514 ê mîladî) de di navbera Sultan Selîm û Şah Îsmailê Sefewî, yanî di navbera Tirk û Îraniyan de pêk hat. Eva han di Kurdistana Navîn de buye sebebê yekgirtina mîrîtiyên Kurdan ku di bin hukmê Tirkan de yanî di nav Dewleta Osmaniyên Tirk de bûne.

Dibe vê yekgirtina han, yan jî ya hê rastir yekîtiya federal di navbera fermanrewayên Kurdên Kurmanc de û derketina tarîxa Kurdistanê ya nû tesîr kiribe li ser zanayên Kurdan û li ser bîr û baweriyên wan, wekî bîr û baweriyeka netewî ya kevn bi şiklekî nûpeydabûyî (nûrûdayî-bîdaî) lê ne bi vê maneya nû. Încê zanayên Kurd, bi zimanê Kurdî; lehca Kurmancî helbest danîn û nivîsîn, wekî Elî Herîrî, Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran û heta gihîşte Ehmedê Xanî û Melayê Bateyî...

Lêbelê cîyê Mukriyan, Sine û Şarezor weha nebû. Çimkî bêhtir di bin destê Îraniyan de bûn û di nava wan de yekîti nebû.

Dibêjin ku berî Kurdiya lehca Soranî bi Kurdiya lehca Hewremanî helbest hatiye nivîsandin, lê tiştêkî wiha heta niha bi dest neketiye. Di çaxê Herîrî û Cizîrî de, di navbera Osmaniyên û Îraniyan de gelek şer li ser axa Kurdistanê qewimîne. Gelek caran ji Hekariyê heta Wanê û heta Diyarbekirê gelek bajar û gundên Kurdistanê wêran bûne, bi texlîte kevn ruhê Kurdayetiyê hebûye û Mîr Şerefhanê Bedlîsî yê ku Şerefname di sala 1005'ê hicrî de nivîsiye, ji bo yekîtiya Kurdan, di nav mîrên Kurdistanê de geriyaye. Armanca wî ew bûye ku yekîtiyek federal dabimezrîne ku paytextê wê Cizîra Botan be. Di Tarîxa Kurd û Kurdistan di rûpela 202'yan de ji aliyê Emîn Zekî de ev yekê han di derheqê Şerefnamê de tê gotin.

Di vê Dîwana Kurmancî de, min tarîxa jiyana Elî Herîrî, Teyran û Bateyî nivîsandiye. Ez bawerim ku hinek tiştên nû di derbarê jiyana wan de hatiye nivîsandin. Xasîma di derbarê jiyana Elî Herîrî û ya Teyran de, ku heta niha gelek zêde tişt nehatine nivîsandin, min nivîsandiye. Her wiha gelek kêma jî

be, di derbarê Bateyî û yê dîtir de jî hinek agahdarî min pêşkêş kirine.

Belê di derbarê Mîna, Macin û Sadiq de zanebûneka min a wisa fireh tune. Tenê em dizanin ku evên han 209 sal berî niha bûne. Hêviya min ew e ku di duwarojên bînan de, hinek helbestên wan ên din bi dest kevin û jiyana wan çaktir bê ronîkirin.

Her wiha jiyana Mensûr, Bekir Beg û ya Şah Pirtew jî baş nayê zanîn.

(.....)

Ewê hêjayî gotinê ye, hindêk ûşeyên(kelîmên) xelet di nêv van şairan de hene. Min ne dişiya rast bikim, çunke min ev hunrawane bi nivîsîneka rastir nedît. Ji bo vê hindêk rêzik ne rewan in. Belkû di duwaroj da ev hunrawên han bi nivîsîneka rastir bêne dîtîn.

Û her wisa ev helbestane yê van şairan e, ji ber ku yek dudu ne tê de, di dawiya van helbestan de navê şairên wan derbas dibin. Yê bê nav in, ew jî ji ber kêmaniya wan e, yanî ne temam in.

Hêviya min ew e, ku ev kitêba han bibe palpişt ji bo wan kes û zanayên ku li ser komkirin û belavkirina berhemên şairên kevn ên Kurdî dixebitin.

06 07 1970

Ebdulreqîb Yûsuf

Elî Herîrî

Heta niha kes nizanê jiyana vî şairê Kurd çawa bûye, li ku ji dayika xwe bûye, li ku miriye, li ku xwendiyê. Yekem car Şêx Ehmedê Xanî navê wî di Mem û Zînê de li gel navê Melayê Cizîrî û Feqiyê Teyran aniye.

*"Binave ruha Melê Cizîrî
Pê hey bikira Elî Herîrî
Keyfek we bida Feqîhê Teyran
Hetta bi ebed bimaya heyran."*

Ehmedê Xanî yê mezin, gelek kovan li ser helbestên van her sê şairên mezin kêşaye, ku çawa helbestên wan nehatine komkirin û Kurdan nezaniye feydê ji helbestên wan bigirin. Wisa tê xwiyakirin ku heta wî çaxî tu şairên din wek wan her sêyan nebûne. Her weko wisa tê xwiyakirin ku Elî Herîrî gelek helbest gotine û helbestên wî di Kurdistanê de gelek belav bûne. Navê wî wek yê Feqiyê Teyran û Şêx Ehmedê Cizîrî gelek bi firehî di nav xelkê de belav e. Lê helbestên wî di nav dîwanekê de nehatine berhevkirin an jî dîwana wî wenda bûye. Helbestên wî bi lehca Kurmancî hatine nivîsandin, bi lehca Soranî nenivîsiye. Dûr nîne ku xelkên gundê Herîrê wî

çaxî bi lehca Bahdînanî(Kurmancî) axaftibin. Ji ber ku ev gundê han li ser xeta Bahdînan û Soran e û niha jî axaftina wan bi têkilheviya Soranî û Bahdînanî ye. Ji ber vê yekê em dikarin bêjin ku dûr nîne Elî Herîrî jî ciyekî din be û pişt re hatibe li Herîrê bi cî bûbe û li wir mabe.

Dîrokvan Muhîbbî di kitêba xwe ya bi navê Xulasetu'l-Eser (C.I'ê di rûpela 248'an) de nivîsiye, dibêje:

"Şêx Ehmed, kurê Elî Herîrî ye, bavê wî Kurd e û xelkê bajarê Herîrê ye. Elî Herîrî hatiye welatê Şamê, li gundê 'Isa (nêzîkî Şamê) bi cî bûye. Ehmedê kurê wî li gundê 'Isa ji dayika xwe bûye. Ehmed di zarotiya xwe de çûye Şamê û li wir xwendîye. Pişt re çûye bajarê Helebê û li ba Şêx Ehmed el Deyr'ezanî xwendîye û pişt re jî çûye bajarê 'Eyntab (Entab) ji Şêx Şah Welî el Xelwetî icaza terîqeta sofîtiya Xilwetiyê wergirtiye. Paşiyê cardin vegeyriyaye bajarê Şamê û di taxa Salihiyê de rûniştiye û nav û dengê wî belav bûye..."

Her wiha El Muhîbbî dibêje ku Şêx Ehmed di sala 1048'ê hicrî(1638'ê mîladî) de miriye. Lê nabêje di kîjan salê de ji dayika xwe bûye.

Vêcarê li nik min gelek nêzîk e ku ev Şêx Elî Herîrî, bavê Şêx Ehmed (Elî Herîrî) yê şair be. Ji ber ku navê her dukan jî Elî ye, Kurd in û xelkê Herîrê ne. Her wiha Herîrî di vê helbesta xwe de navê xwe wek Şêx Elî anîye: "*Dilê mehzûn kefaret bî*".

Li ba min ne dûr e ku Elî Herîrî di çerxa 10'ê hicrî de piştî ku behra bêtir temenê (umrê) xwe di Kurdistanê de borandibe, wek gelek zanayên Kurd ên din ku diçûn Şamê, Misrê û Îraqê, ew jî hatibe Şamê. Dema em li Xulasetu'l-Eser binêrin em dikarin gelek zanayên(alimên) Kurd di nav vê tarîxê de bibînin, ku di sedsala 11'ê hicrî de li bajarê Şamê bûne. Ji wan wek Şêx Mehmûdê kurê Ebdurrehman el-Kurdî, Ebdurrehmanê Îmadî, Hamîd Îmadî û Mele Ebûbekirê kurê Ebdurrehman Herîrî, ewê ku bavê wî bi navê Mele Camî bi nav û deng e, xelkê Herîrê bû û h.w.d.

Ji ber vê yekê ne dûr e ku Elî Herîrî jî çûbe Şamê û li wir miribe. Ji ber ku di nav xelkê Herîrê yan yê Erbîlê(Hewlêrê) de

tiştekan li ser gora Elî Herîrî nayê gotin, wek şairên din ên Kurd di nav xelkê de belav in û dibêjin ku gora Feqiyê Teyran li **Muksê ye**, ya **Melayê Bateyî** li gundekî **Beytûşebaba** welatê **Hekariyê ye** û ya **Melayê Cizîrî** li **Cizîra Botan e**.

Ev tiştên han piştgiriya vê nêrîna han dikin ku ev şairê han li Kurdistanê nemiriye, dibe ku mirina wî û gora wî li dervayî Kurdistanê be. Her çiqas **Dr. Blêç Şêrko** gotiye ku gora vî şairî li Herîrê ye, li gor min eva han ne rast e.

Ez dibêjim ku Elî Herîrî di çerxa 10'ê hicrî (16'ê mîladî) de jiyaye eger hinek temenê wî ketibe nav çerxa 11'an jî. Ne dût e ku bi temenê xwe jî Melayê Cizîrî mezintir be her çiqas ku Mela jî hinek jiyana xwe di çerxa 10'ê hicrî de borandiye.

Her wiha Elî Herîrî, li gora jî Mela jî Feqiyê Teyran mezintir bûye. Ji ber ku Mela bi temen jî Feqî mezintir bûye. Em dikarin bêjin ku Elî Herîrî, wek bav û kur jî Mela û jî Feqî mezintir bûye. Ji ber ku Şêx Ehmedê kurê wî di sala 1048'ê hicrî de miriye, lê Feqî di sala 1041'ê hicrî de û mela di 1031'ê hicrî de saxbûne. Dema em van hemûyan bigrin ber çav, em dikarin bigihîjin wê qenaeta han ku kurê Elî Herîrî li gora temenê xwe wek Mela û Feqî bûye.

Ne dût e di navbera mirina Elî Herîrî û jî dayîkbûna Ehmedê Xanî de li dora 50 sal hebe.

Diyar e ku Elî Herîrî pêşiya Mele Ehmedê Cizîrî helbest daniye û navê wî bi helbest gotinê belav bûye.

Li ser Elî Herîrî **Emîn Zekî** di kitêba xwe ya **Tarîxa Kurd û Kurdistan**; di rûpela 335'an de dibêje ku Elî Herîrî xelkê **Dêr el-Herîrê (Erbîl)** ye, di navbera salên 400-470'ê hicrî (1010-1077'ê mîladî) de jiyaye, hevçaxê şairê **Îranî Firdewsî** bûye û dîwa-na helbestên wî bi nav û deng e.

Seydayê Elaeddîn Secadî jî di kitêba xwe ya **Mejûyî Edebî Kurdî**; rûpel 536'an de bi kurtî dibêje ku **Blêç Şêrko** di **Mesela Kurd** de gotiye ku Herîrî di navbera tarîxên 1010-1077'ê mîladî de jiyaye û **Emîn Zekî** jî wî wergirtiye lê wisa nîne û dibêje ger em helbesta **şairê Îranî Camî** bixwînin emê bizanin ku Elî Herîrî berî 1425-1495'ê mîladî nebûye, lê di çerxa 9'ê koçî (hicrî) de bûye. Û eva han jî dibêje ku di jiyana Melayê Cizîrî

de (rûpela 158'an) Camî di vê helbesta xwe de behsa Herîrî kiriyê:

*"Pîremerdî bedîdeem zi Cizîr
Nîmemerdî bedîdeem zi Herîr"*

Mamoste Elaeddîn dibêje, Camî di rîya Erbilê re, di sala 877'ê hicrî(1472'yê mîladî) de çûye hecê û Camî di navbera salên 817-898'ê hicrî(1413-1492 mîladî) de jiyaye.

Ya babetê gotinê ye ew e ku di Dîwana Hacî Qadir de, di şûna "nîmemerd" de "nikmerd" hatiye nivîsîn. Ez dibêjim mexseda Camî ne Melayê Cizîrî ye Ji ber ku Mela gelek sal piştî Camî jiyaye û navê Camî di Dîwana xwe de aniye. Her wiha em dizanin ku Mela di 1031'ê hicrî(1621'ê mîladî) de sax bûye û eva han di helbesta Feqî û Mela de diyar dibe. Dibe ku mexseda Camî zanayekî din ê ji xelkê Cizîrê be.

Lê heta niha nehatiye zanîn ku di pêşiya Mela de şairekî ku bi Kurdî helbest nivîsandibe, heye.

Her wiha şarezatiya Şêx 'Ebdurrehman Camî li ser edeba Kurdî tunebûye, heta ku em bikaribin bêjin mexseda wî şairekî Kurd e, yan bi Kurdî helbest hebûye û li balê bi nav û deng bûye. Heta Elî Herîriyê bi nav û deng li hemberê wî niv mirovek bûye û heta mexseda wî ji Herîrê, ciyê Elî Herîrî ye û mexseda wî ev Elî Herîriyê Kurd ê şair e.

Şarezatiya Camî bes di warê edeba Farisî û Erebi de bûye. Ji ber vê yekê mexseda wî bi pîremêrdê Cizîrê, belkî yekî din bûye ku zanebûn û şarezatiya wî di warê edeba Farisî û yan jî ya Erebi de hebûye. Û bi xwe jî şarezatiya wî hebûye li ser ilmê vî alimê mezin ê li ser Erebi, yan Farisî hebûye. Mexseda wî jî niv mirovê Herîrî, Ebul Qasimê Herîrî yê xwedanê Meqamat-ul Herîrî ye ku eva han bi Erebi nivîsiye û Herîrî bi vê Meqamatê bûye "derb el mesel". Di vî warî de wiha tê gotin: Eger yek di însa û secî' de gelek zîrek be, jê re dibêjin "wekî Herîrî ye" yan "Herîrî nivê wî nabe".

Ez dibêjim, belko mexseda Camî eva han e ku, ew zanayê Cizîrê yê ku di warê edeb û zimanê Erebi de zana bûye, ger em

miqayese bikin li gel Ebul Qasimê Herîrî, Herîrî dibe nîv mirovekî di beramberî wî de. Li vir mexseda wî ne Elî Herîrî ye ji ber ku Herîrî li dora 50 salî piştî Camî hatiye ser ruyê zemîn. Herîrî ew kes e ku bavê Şêx Ehmedê Herîrî ye ku El Muhibbî navê wî aniye Yanî mexseda Camî bi Herîrî, zanayekî din e ji xelkê Herîrê.

Eva han jî hêjayî gotinê ye ku hinek ji dîroknivîsên Kurd, wekî Şêx Muhemmed Merdûxî, bi çûyineke xelet meşiyane û gotine Ebul Qasim Herîrî, Kurd e û xelkê Herîrê (Erbîl) ye. Ji ber ku xwedanê Meqamat; Herîrî Ebul Qasim, xelkê Herîra Besra ya Iraqê ye.

Cardin ne dûr e ku mexseda Camî bi pîremêrdê Cizîrê, Ehmedê kurê Husêynê kurê Yûsufê Hisnkîfê (Hesen Keyfê) bûye ku diwazde salan li bajarê Tebrîzê xwendîye. Piştî bûye seyda û di Mizgefta Umerî (El-Camî' el-Umerî) de ya li bajarê Cizîrê ders daye û paşê li bajarê Hesen Keyfê bûye qazî heta dawîya jiyana xwe (894'ê hicrî-1489'ê mîladî). Ehmed gelek zana bûye, du kitêbên wî hene: *Tuhfetu'l-Fewaîd fî Şerhî'l Eqâid û Keşfu'l-Durr fî Şerhî'l-Muherrir* (binêre li kitêba *El-'I'lam lil-Zrkî c. 1, r. 261*)

Vêca ne dûr e ku Camî vî alimê han li Cizîrê dîtibe û mexseda wî ew be.

Wextê nezîkbûna çapkirina vê dîwanê, min meqaleka Dr. **Îzzeddîn Mistefa** di nav kovara **Defterî Kurdewarî** (hejmar 1, sal: 1970) de, di derbarê Elî Herîrî de dît. Ji ber ku tiştêkî taze û nû di derbarê jiyana vî şairê Kurd de tunebû, di wê de tenê behsa wî qasî tê kirin ku Elî Herîrî hebûye yan tunebûye û behsa van kitêbên han jî dike ku bi kurtî behsa vî şairî kirine, her wekî; **El-Qediye'l-Kurdiye, Tarîxa Kurd û Kurdistan, Meşahirê Kurd û Kurdistan û Mêjûyî Edebî Kurdî**. Belê ji ber ku du xeletiyên gelek mezin di vê gotarê de hene, pêwîst e ku em van herdukan jî li vir rast bikin.

1-Dr. **Îzzeddîn** jî Meşahirê Kurd û Kurdistan (rûpela 76'an) a Emîn Zekî wergirtiye û dibêje ku ev helbesta xwarê ya Elî Herîrî ye: *Ey av û ey av û av lazim te mehbûbek hebî*. Lê ne wiha ye. Ji ber ku ev helbesta han a Feqiyê Teyran e û bi nav û

bangtirîn jî helbestek wî ye. Di nav xelkê Botan de belav e ku dibêjin, Teyran vê helbesta han li **Finik** li ser qeraxê **ava Dic-le** wek axaftinekê bi **Şetê Botan** re kiriye. Lêbelê xelkê Muksê dibêjin ku Feqiyê Teyran vê helbesta han li ser qeraxê **Rûbara Muksê** gotiye. Niha jî ji wî ciyî re dibêjin **Gera Feqiyê Teyran**.

Vêca çî li **Finik** çî li **Muksê**, Feqî ev helbest daniye, ne ya **Herîrî** ye.

2-Di wê maqalê de hatiye gotin ku ew helbesta ku serê wê "*Xelko werin* " û dawîya wê "*ji husna delal* " e, ya **Elî Herîrî** ye û ev jî ji destnivîsa "**Kurd: 45**" ya ji destnivîsên **Leningradê** wergirtiye. Lêbelê eva han jî ne rast e. Ji ber ku ev helbesta han a **Sadiq** e. Ev şairê han heta niha nehatiye naskirin û kesekî jî heta niha navê wî neaniye. Ev helbesta han di nav vê dîwana **Kurmançî** de heye û min jî wê kitêba destnivîs wergirtiye. Di vir de bi navê **Sadiq** hatiye nivîsîn û her wiha navê **Sadiq** di dawîya helbestê de wiha hatiye.:

*"Dê çend bebêjî Sadiq ji esrar û deqaiq"
Evan wesfên di laîq ji husna ya delal e "*

Û serê vê helbestê jî wiha ye:

"Xelqno werin bebînin çî husneka kemal e."

Her wisa di vê gotarê de hatiye ku **Qewlê Hespê Reş** bi destnivîs bi navê **Elî Herîrî** heye. Ev destnivîsa han, di destnivîsa **Kurdî** ya 36'an de di nav destnivîsên **Lenindradê** de ye. Lê behsa eva han jî kiriye ku dête zanîn ji hinek destnivîsên **Qewlê Hespê Reş** û li ser raya **Emîn Zekî, Aleksandr Jaba** û **Socin**, ev a **Feqiyê Teyran** e.

Her wiha **Seyda Sadiq Bahaeddîn** di derbarê **Elî Herîrî** de gotarek belav kiriye. Di van dawîyan de di kovara **Defterî Kurdewarî** (hejmar 3) de hinek helbestên vî şairî hatin belavkirin û tê de hatiye gotin ku **Herîrî** di sala 1009'ê hicrî de ji dayika xwe bûye. Eva han jî ji kitêba **El-Qediye'l-Kurdiye** (rûpel 21) a **Blêç Şerko** hatiye wergirtin. Lê gelek ev wek

tarîxa mîladî zanîne. Her wiha piştgiriya Major Soane dike ewê ku gotiye Elî Herîrî xelkê Şemzînana welatê Hekariyê ye. Lêbelê li ba min wiha ye ku Major Soane eva han ji çavkaniyek kevn wernegirtiye, belkî qenaeta wî bi xwe bûye û em nikarin bêjin rast e, xelkê Şemzînan e. Diyar e zanebûna Major Soane; xwediyê kitêba **Destûra Zimanê Kurmancî**, kêm bûye. Ji ber ku wî Melayê Cizîrî û Feqiyê Teyran jî her ji xelkê Hekariyan hesabandîye.

Bi rastî di vê gotarê de tişteki gelek hêja bala min kêşa, ew jî ev e, ku Elî Herîrî di helbesta xwe ya ku destpêka wê "*Perîzade tu wa hatî...*" ye de, ewa ku Seyda Sadiq ji kovara **Beyan** wergirtiye, navê Mem û Zînê tîne û dibêje: "*Mem û Zîn her du yektayî siya zulfi kirim tala.*" Eva han jî belge ye ji bo Herîrî ku piştî sala 654'ê hicrî ye. Ji ber ku Mem û Zîn di vê salê de mirine, her wekî ku eva han li ser kêlên (kevirê gora) wan hatiye nivîsandin. Eva han hêjayî gotinê ye, ku **Şerefxan** di **Şerfnamê** de, bi navê **Seyid Elî** navê zanayekî Kurd dide û wextê ku li ser **Mîr Bedir**; **Mîrê Cizîra Botan** diaxive, dibêje: di wextê wî **Mîrê** mezin de xwendin gelek pêş ket, gelek zanayan berê xwe dan Cizîrê û li wir bi cî bûn. Wek **Mewlana Zeyneddîn**, **Hesen Sûrçî**, **Mewlana Ebûbekir** û **Mewlana Seyid Elî** û bi vî awayî didomîne: evên han xudan kitêb in û telîfat û kitêbên wan niha jî di destê xelkê de ne. Yanî evên han di çaxê **Şerefxan** de dibin. Lê nabêje kitêbên wan bi **Kurdî** bûne yan bi **Erebî**. Her wiha di **Şerfnamê** de nayê gotin ku helbest û kitêb bi zimanê **Kurdî** hene û hatine nivîsandin yan na. **Şerefxan Şerfnamê** di sala 1005'ê hicrî de nivîsiye.

Êdî em nizanin ka ev **Seyid Eliyê** han kî ye. Ev kesê han **Şêx Elî Herîrî** ye yan **Elî Teremaxî** ye? Ez di wê baweriyê de me, ne dûr e ku ev kesê han **Elî Herîrî** be û hatibe **Cizîrê**, wek **Zeyneddîn Bebe** ewê ku ji xelkê cihê **Baban**, yanî **Soran** bûye û **Hesen Sûrçî** ewê ku ji eşîreta **Sûrçî** bûye û xelkê **nêzîkî Herîrê** buye li **bakurê Erbilê**. Ne dûr e ku **Elî Herîrî**, piştî mirina **Mîr Bedir** ê kurê **Şah Elî** di sala 979'ê hicrî de yan jî **nezîkî wê salê çûbe** welatê **Şamê**.

Ez cardin dibêjim di pêşiya **Elî Herîrî** de şairekî **Kurd** ê din

ku bi Kurdî bi lehca Kurmancî helbest danîbe heta niha nayê zanîn.

Em dikarin derketina helbest û edeba Kurdî girêbidin bi navê Elî Herîrî û Şêx Ehmedê Cizîrî, yanî bi çerxa 10'ê hicrî (16'ê mîladî). Cardin em dikarin vê girêbidin bi fecra(şeveqa) dîroka Kurdistanê ya nû ve. Ewa ku dest pêdike ji nivê yekem ê vê çerxê, yanî ji cenga Çaldiranê ku di sala 920'ê hicrî(1514'ê mîladî) de, di navbera Tirk û Îraniyan de pêk hat. Çunkî Kurd, di Kurdistanê de hemû bûn yek û di nav çarçeva Dewleta Osmanî de texlîtek ji mafê netewî wergirtin.

Dîroka siyasî ya Kurdistanê ji vî çaxî dest pê dike. Eva han jî tesîr kir li ser hin zana û alimên Kurdan ên wek Elî Herîrî, Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran û heta gihîşte Ehmedê Xanî yê mezin û Bateyî, ku heta bi zimanê Kurdî -lehca Kurmancî- yanî bi zimanê bab û bapîrên xwe helbest û çirok binivîsin.

Her wiha bi Kurmancî kitêb jî hat hûnandin ji ba! hinek zanayên Kurd ên wek Elî Teremaxî ku di kitêbên wek Tarîxa Kurd û Kurdistan û Daîretu'l-Me'arîfu'l-Îslamiye de wek Elî Termûkî hetîye nivîsîn û hatiye gotin ku di çerxa 4'ê hicrî de jiyaye. Lê Merdûxî di kitêba bi navê Dîroka Kurd û Kurdistan , di rûpela 94'an de dibêje ku Elî Termûkî di sala 1000'ê hicrî de ji dayika xwe bûye û di sala 1065'an de jî koça dawî kiriye.

Yekem car Dr. Marûf Xeznedar, di kovara Defterî Kurdewarî di hejmara duduyan de rastiya Elî Termûkî ronî kiriye û dibêje navê wî Elî Teremaxî ye û Aleksandr Jaba; konsolosê Rûsya yê di sedeyê 19'an de li bajarê Erzurumê kitêba Elî Teremaxî ditiye. Xeznedar du rûpelên wê kitêba ku Jaba ji Erzurumê aniye Rûsya wergerandiye.

Dibêje Elî Teremaxî vê kitêba han di sala 1000'ê hicrî (1591-1592'yê mîladî) de nivîsiye, lê mamoste Xeznedar, nabêje ku vê kitêba xwe ya han li ser rêzimana Kurdî nivîsandiye (her wekî ku belav e, Elî Teremaxî yekem kes e ku rêzimana Kurdî nivîsandiye) yan li ser ilmekî din. Li gor qenaeta min, ev kitêba han Tesrîfa Kurmancî ye ya ku şerha Tesrîfu'l-zincanî ye, li ser ilmê serfa Erebi heta fesla El-Meda'ife û bi Kurmancî ye. Ev kitêba han niha jî di nav feqiyên Kurdan ên Botan,

Muksê, Hîzanê û Diyarbekirê de -ew perçê Kurdistanê yê di bin destê Tirkan de- tê xwendin û jiberkirin. Lê belê kitêb bi teyayî nayê jiberkirin; heta el-Tenbîh fî'l-fi'lî'l-Mute'eddî we'l-Lazim tê jiberkirin. Destpêka Tesrîfa Kurmancî ev e: "*(Î'lem) Tu bizan ey mufred û muzekker û muxateb û zihnî ye.*"

Ev kitêba han nêzîkî sed rûpelan e. Min di kitêba xwe ya destnivîs a bi navê **El E'lam Min Meşahirî'l Kurd we Kurdistan** a ku çend sal berî niha hatiye nivîsandin û niha jî 2000 hezar tê tercumekirin de gotiye; **Mele Huseynê Teremaxî** tesrîfa Kurmancî daniye. Ew li Muksê seyda bûye û gorra wî li Muksê di nav gorrîstana **Mîr Behdîn** de ye. Eva han min jî hinekan bi vî awayî wergirtibû, lê ne dûr e navê danerê vê kitêbê Mele Elî Teremaxî be, ne Mele Huseyn be û ev malûmatên han ewan xelet jî min re gotibin. Her wiha jî wan du-sê rêzên ku di Defterî Kurdewarî de hatine weşandin, ku jî muqedîma kitêba Elî Teremaxî tê zanîn ew kitêb li ser ilmê serfa Erebi hatiye danûn, lê bi lehca Kurmancî hatiye nivîsandin.

Li gor qenaeta min Elî Teremaxî, rêzimana Kurdî dananiye û gava rojhilatnasan gotine wî rêzimana Kurdî daniye, di vê nêrîna xwe de xelet bûne. Her wekî ku gotina Teremaxî di nivîsandina Rûsî û Fransîzî de bûye Teremûkî(1). Hewceyî gotinê ye ku kitêbek din jî wek Tesrîfa Kurmancî bi navê **Terkîba Mela Yûnis** heye. Lê eva han li ser ilmê nehwe ye û şerha **'Ewamîlu'l Curcanî** ye û nêzîkî 80'ê rûpelan e û bi Kurmancî ye. Heta niha nehatiye çapkirin. Destpêka wê wiha ye: "*Tu bizane du mezheb carî bûne di terkîba Bismîllahê de, Mezhebê Besriyan û Mezhebê Kûfiyan.*"

Terkîba Mele Yûnis jî wek Tesrîfa Kurmancî kitêbek gelek hûr e, ez dibêjim kitêbeka din a wiha nîne ku gelek lêkolîn di derbarê mezhebên alimên **Kûfiyan (Kufeyîyan), Besriyan**

---

(1) Teremax gundekî 200 mal e, dikeve rojavayê nehiya Muksê (Westan-Wan-N.M). Çar saet (bi piyatî) jî tixûbê qeza Hîzanê (Bedlîs) dûr e. Lê girêdayî Muksê ye. Ev gundê han dikeve jêr qeraxên Çiyayê Nanîkasê (mıntıqek jî qeza Tatwanê ye-N.M) û pişt a Çiyayê Amxewsê û gundê Zerdas dikeve pêşiya Teremaxê.

(Besreyîyan) û her wiha Sîbeweyhî û Xelîl û Ehmed û Sekakî de kiribe... Ev kitêba han jî heta niha di nav feqiyên Botan, Muksê û Hîzanê de tê xwendin û jiberkirin.

Mele Yûnus bi navê Mele Yûnisê Erqetînî bi nav û deng e. Lê ez nizamim gunde Erqetînê li ku derê ye û jiyana Mele Yûnis jî qet ne ronî ye. Lê wisa tê xwiyakirin ku Terkîba Mele Yûnis jî wekî Tesrîfa Kurmancî kitêbeke kevn e. Ne dût e ku ev zanayê Kurd; Mele Yûnis berî Mele Xelîlê Sêrtî be. Yanî berî çerxa 19'an. Mihemed Merdûxî, di rûpela 196'an a cildê yekê ya tarîxa xwe de dibêje; Mele Yûnis xwedanê terkîb, tesrîf û zirûfê ye, di çerxa 12'ê hicrî de li gundê Helkatînê jî diya xwe bûye. Mele Xelîlê Sêrtî jî gelek xizmeta zimanê Kurdî kiriye. Çend kitêb bi Kurmancî danîne. Wekî *Nehc ul Enam*. Ev kitêba han helbest e, bi Kurmancî li ser ilmê eqîdê nivîsiye. Weka *Nûbihara Ehmedê Xanî* gelek xweş û rewan e. Niha jî li Kurdistana Tirkîyê, di nav feqîyan de tê xwendin. Destpêka wê wiha ye:

*"Tu guhdêre nutq û beyana fesîh
Li me ferdê 'eyna ne merdê melîh "*

Nehcru'l Enam li gel Nehcu'l Enama Ehmedê Xanî hatiye çapkirin. Wisa tê xwiyakirin ku Mele Xelîl li ser rîya Nehcu'l Enam a Ehmedê Xanî ev kitêba xwe nivîsiye, hûnandiye û navê wê lê daniye. Her wiha Mele Xelîl kitêbeka din a Kurmancî û bi wezn li ser ilmê tecwîdê nivîsiye. Ev kitêba han a destnivîs van salên dawîn hat dîtin.

Mele Xelîl, bi esl xelkê Hîzanê ye, lê li bajarê Sêrtê ders digot Mezintîrîn û bi nav û bangtîrîn zanayê Kurdan bû di sedsala 18'an de û heta bighê sedsala 19'an; wek Mihemed ibn Adem û Mela Yehyayê Mizûrî yên Kurdistana Başûr. Li ser gelek ilman kitêbên Mele Xelîl hene, wekî *Kafiye û Qamusu'l Sanî* di ilmê nehwe da. *Kafiye* heta niho jî tê xwendin. Ez dizanim ku heta sih kitêbên wî hene. Di sala 1167'ê hicrî (1756 mîladî) jî diya xwe bûye û di sala 1259'ê hicrî (1843'yê mîladî) de koça dawî kiriye.

Her wisa kitêbeka wî ya Kurmancî ya din jî heye ku navê wê Zurûf e. Di ilmê nehwe de li ser zerrê zeman û zerrê mekan hatiye nivîsandin. Nêzîkî 20 rûpelan e. Ev kitêba han jî wek Terkîba Mela Yûnis û Tesrîfa Kurmancî heta niha tê xwendin û jiberkirin. Ev kitêb jî yek jî wan kitêbên rêzê ye. Çunke, çaxê xwendevan li Kurdistana Naverast (aTirkîyê) Qur'anê xelas dikin, li gor rêza han a jêr di hucran de kitêban dixwînin:

1) Nûbihara Ehmedê Xanî

2) Mewlûda Melayê Bateyî.

3) Nehcu'l Enama Mela Xelîl.

4) Tesrîfa Kurmancî .

5) Tesrîfa Zincanî.

6) Ewamilu'l-Curcanî.

7) Zurûf

8) Terkîba Mela Yûnis.

Şeş ji van kitêban bi Kurmancî ne.

9) Se'dula Biçûk: Li ser 'Ewamilu'l-Curcanî şerheka Erebi ye.

10) Şerhu'l-Muxnî

11) Se'dînî: Şerha Se'dedîn el-Teftezânî ya li ser Tesrîfu'l Zincanî ye.

12) Hellu'l Me'aqid

13) Se'dula Gewre (Mezin)

14) Camî(1)

Pişt re ilmê mantiqê dixwînin. Çend kitêbên din jî hene ku tînan xwendin, lê evên han wek ên din ne yênan rêzê ne: Wekî

---

(1) Di ilmê mentiq da ev in kitêbên rêzê: 15-Îsaxocîya Mela Xelîl, 16-Husmkatî (şerhû Husameddîn el-Katî'ela Îsaxocî) (ne ya Mela Xelîl) 17-Qewl-Ehmed, 18-Fenarî, 19-Ebubekira Îstî'arê, 20-Ebubekira Wezî yanî her du kitêbên Mela Ebubekrê Kurd di ilmê Îstî'are û ilmê wez' da, 21- Şerhu 'usameddîn fi'l-Îstî'are, 22-Şerhû 'usameddîn fi'l-Wez', 23-Kitêbek di ilmê munazere û cedal da, 24-Şerhu'l 'Eqaid el-Nesefî li'l-Teftezânî, 25-Şerhu'l-Şemsîye fil mentiq, 26-Şerhu'l-Muxteser di ilmê belaxet, 27- Cem'ul Cewamî' fi Ilmî Usulu'l-Dîn. Piştî Cem'ul-Cewamî', feqeh (talib) îcaze ji seydayê xwe werdigre û dibe seyda.

Tesrîfa Mele Elî, ku zanayekî Kurd ji bajarê Şino bûye. Bi Erebi Tesrîfa Zincanî şerh kiriye. Gelek kes ji feqîyan ve kutêbê jiber dikin. Piştî Şerhu'l Muxniyê her wiha Netayîcu'l-Efkar, Suyûtî, şerha Eلفيye ibnî Malik û Şafiye ibn el-Hacib el-Şehrezorî el-Kurdî dixwînin. Dibêjin Mela Husên kurê Mela Mistefayê kurê Mela Xelilê Sêrtî kitêba Zurûf nivîsiye. Mela Husên wekû birayê xwe Mela Hamid zanayekî gelek bi nav û bang buye, li ser kitêban gelek haşiyê nivîsîne wekû Mela Mistefayê bavê xwe. Destpêka Zurûfê ya ku bi dest hatiye nivîsîn eve ye :

"Tu bizane hingî eşyayê di dinyayê da hene zerf in ya xeyrî zerf in. Zerf munqesimê li du qisman e; zerfê heqîqî yan zerfê mecazî."

Zurûf bi Erebi hatiye şerhkirin lê belê ez nizanim kê şerh kiriye. Zurûf, Terkîba Mele Yûnis û Tesrîfa Kurmancî heta niha nehatine çapkirin.

Dibêjin şairekî Kurd bi navê Babarex hebûye; hinek dibêjin Hemzanî ye, hinek jî dibêjin Rewadî ye û xelkê navça Behdînan bûye. Hinek dibêjin di çerxa sisiyê hicrî, hinek jî dibêjin di çerxa çarê hicrî de jiyaye.

Babarex di tu serçaviyên kevn de derbas nebuye. Eger rastiya hebûna vî şairî hebe, ne dûr e ku rojekê wek Elî Teremaxî ronî bibe. Tercuma helbesteka wî di kitêba Tebî'etu'l Muc-temi'u'l Kurdî fi'l-Edebîhî; di rûpelê 26'an a Kak Bedirxan Sindî de derbas dibe. Lê nehatiye gotin ka ji kîjan kitêbê hatiye wergirtin. Ji vê helbestê wisa tê zanîn ku di çaxê Mîr Caferê kurê Mîr Hesên de jiyaye; ewê ku di sala 225-226'ê hicrî de, li Behdînan li Çiyayê Dasin şerê eskerê Xelîfê Ebasîyan, Mu'tesim kiriye. Ji ber ku vê helbesta han li ser wî şerî hatiye gotin. Lê ne dûr e ku vê helbesta han gelek salan piştî vî şerî hatibe gotin. Ji ber ku ev şerê han cengek gelek mezin bûye û Mîr Cafer wextê zaniye ku dê esîr bikeve jehrî vexwarîye û miriye. Ne dûr e eva han bi sedan sal di nav xelkê Behdînan de mabe. Eva han jî hêjayî gotinê ye ku derbasbûna navê Rustem di nav vê helbesta han de, gûmanê peyda dike ku Babarex ne di wî çaxî de ye. Ji ber ku nav û dengê Rustem di

Kurdistanê de belav bûye piştî ku Fîrdewsî di çerxa 5'ê hicrî de Şahnamê nivîsiye.

Ger çiqas berî derketina Şahnamê navê Rustem di Kurdistanê de hebûye jî lê ne bi wî awayî ku bibe derbimesel.

Ne dût e ku her du kitêbên dinê Êzîdiyan; **El Cilwe û Mishefa Reş** kevntirîn kitêb bin ku bi Kurmancî hatine nivîsîn.. Wekî ku di hinek kitêban de derbas dibe, tê gotin: **Şêx Hesên kurê Adî kurê Ebî'l Berekat**, yanî neviyê birayê **Şêx Adî(Şêx Hadî) kurê Musafir** ev her du kitêb di çerxa 7'ê hicrî (13'ê mîladî) de nivîsandine. **Şêx Hesên** di sala 644'ê hicrî(1246'ê miladî) de ji alî hakimê Mûsilê; **Bedreddîn Lu'lu** ve hatiye dardekirin(xeniqandin).Her wekî eva han di kitêba **Îsmail Paşa Baban** de, di **Hedîyetu'l-Arifîn** (r. 81) û **Şezeratu'l-Zehab**(C. 5 r. 229) de hatiye nivîsandin.

Hinek dibêjin ev her du kitêbên han piştî vê mējûyê hatine nivîsîn û nesa herduyan ya Kurdî jî û ya Erebî jî ji layê(bal - terefê) Rojhelatnasê Awusturyayî(Nemsayî) **M. Bittner** ve di sala 1913'an de û ji aliyê **Anastas Kermelî(?)** ve di sala 1911'an de hatine çapkirin jî bi zimanê Îngilîzî, Frensîzî û Îtalî hatine çapkirin.¹

---

(1) **El Yezîdiyûn**, rûpel 53-57, Ebdurezaq Hesênî

Di **Hedîyetu'l Arifîn** de tê gotin ku ev her sê kitêbên **Şêx Hesên** hene: **El Cilwetu'l Eshabu'l Xilwe**, **Mehk el Îman** û **Hedîyetu'l-Eshab**.

Şêx Adî ku di sala 557'ê hicrî de wefat kiriye ev kitêbên han ên jêrê nivîsîne:

1- **El Qesîde**, 2-**Rîsale fî Adabî'l-Nefs**, 3-**Rîsale fî Wesaya lî'l-Xelîfe**, 4-**Wesaya lî'-Murîde** (qaid). Hindekan gotiye ku kitêba **El Cilwe** jî ya **Şêx Adî** ye lê ne wiha ye. Kitêbeka destnivîs heye di menaqibê **Şêx Adî** de, di **Mekteba Camî'a Bernsten** li jêr reqema 2667'an.

Elî Herîrî:

Dîsan ji nû eşqa berê pur-enderûnim atêş e
Zulfa muzeyyen 'enberê de'wa digel xala reş e

Xala li dêmê dil reva sed rûh û canim bin feda
Sotim gelo çum tê nema terkîm kirin eql û huş e

Eql û huşim bûne esîr dinya ku geh geh têtê bîr
Dêm şubheta bedra munîr zulfa ji werdê bèn xweş e

Werdan ji nêv zulfan derîn şu'la binefşê têwerîn
Bala û qedda 'er'erîn her yan li ser marê reş e

Dîsanê hey têt û teçit(diçit) îhyayî emwatan tebit(dibit)
Wechan mudam nûr jê teçit dêm şubhetê şem'a geş e

Şem'a şebistanan ew e werda gulîstanan ew e
Sîrrê tebistanan ew e şoxa Herîrî dil geş e

'Ecîb letîf û cindî ye ezman(zîman) nezan û Rûmî ye
Ageh ji eşqbazan niye mest û xumar û serxweş e

Serxweşê cama şerbetê dêm şubhê şem'a zulmetê
Hûriya d'baxê cînetê serdarê çendîn mehweş e

Mehweşê ku westan sef be sef ew hate der Misrê tekef
Wan got Eliyo la texef meb'mirdinê qewî xweş e

Elî Herîrî:

Dilê mehzûn kefarete bêt ke êm şeb taze mûhman têt
Be mizgînî beşaret bit ke mûhman canê canan têt

Ke mûhman canê canan e le ser çehvê me mihman e
Be mala cumleê xan e ke şahê cumleê xan têt

Were ey şahidê şêrîn ji eşqa te dil êxsîrin
Be can menzîlgehê mîr in telebkarî ke sultan têt

Telebkar in dil araîm medîm yarin bû yî şaîm
Le bejna 'er'erîn daîm siyeh mar lê be colan têt

Siyeh maran kire seyran le cotê şubhetê cîran
Ku xas û 'am bibûn heyran le cîran 'enber efsan têt

Du zulfên 'enber efsan in du le'lên şekeristan in
'Eqîq û durr û mercan in le hewzan abê heywan têt¹

'Ecêb bir ke mirarî têt le seddê qewsê tarî têt
Siyeh pencên xumarî têt ji mexmûran du eslan têt

Ji mexmûran tu mexmûr î be cî hişt 'eqreba jûrî
Tewafa beytê me'mûrî le burcan xûn be sîran têt

'Eqarib hat û bê hed hat le wê burca zeberced hat
Vebala qewsê eswed hat le telbey mahî taban têt

Le heyva kewçêrîn kamil ve ehlan ra nehiştin dil
Û cumle da sefên sunbul le hindavê gulîstan têt

---

(1) Ev ûşe weha hatibû: ab 'hîwa

Gulîstana Xuda riste le çar etraf dilan xuste
Binefş û nêrgiza mest e cinistrê le'l û reyhan têt

Reyahîn sosin û werd in le Şêx Elîyê xerîb ferd in
Weristê ehmer û zerd in herû sed car di efxan têt

Ji efxanan nemayim têt du'agoyê tu ez bê vir
Bebête şer du esleh dîr 'heta vî qasidî can têt

Bebîne rû şemalînê were hindavî balînê
Ji dest ahan û nalînê çe reng feryad ji esman têt

Be feryad û be hawar e ji dest ahan min ew kar e
Me lazim bendeê jar e ji seyyidî çe ferman têt

Seyyidî heq nezer vêra di îqlîman ilim gêra
Qitara gewheran vêra ji nêv kana bedexşan têt

Ev helbest tamam nîne, hindek jê ketiye. Vê yeka han di destnivîsê de jî dixuyê. Helbesteke din bi navê Elî Herîrî di nav vê kitêbê de hatiye nivîsîn, lê behra(para) gelek jê ketiye û hinekîtir nayê xwendin, hinek jê ev e:

Xelqna bebin.....
Her çar kenar seyran biken hindî le bin wêran biken
Milkê Ecem talan biken ew paşê hukmê xundîkar(xunkar)
şan tarac bikin

Zêrîn le toqê tanc bikin gelwaz jîkul bê şumar
Gelwaz di sor in toq di zer neqşê sewadî kin di ber

Feqiyê Teyran

Mêjuya (tarîxa) jiyana vî şairî, wekû şairên tir ên Kurd; Melayê Bateyî, Ehmedê Xanî, Elî Herîrî û h.w.d. tişteki kêm ne tê de, nehatiye nivîsîn; ew jî navê wî, navê du kitêbên wî ne. Lê belê wek min bi xwe jiyana vî şairê han lêkolaye ji ya ku di nav zana û melayên Kurdan de belav e, wiha ye:

Feqiyê Teyran; navê wî **Mihemmed** e û di helbestên xwe de bi nîşana "**Mîm** û "**Hê**" behsa xwe dike lê hinek caran navê xwe Mihemmed nivîsiye, weki ku di helbesta Mele û Feqî de diyar e... Feqî, xelkê gundê **Teyran** e. Ev gundê han dikeve navbera **Muksê** û **Hizanê** lê li ser **Hizanê** (bi ser **Bedlîsê** ve ye) tê hesibandin. Ev gundê han hîn jî heye û di nav daniştvanên **Muksê** û **Hizanê** de bi vî navî tê nasîn. Feqî yek ji daniştvanên vî gundî ye, ne ku weki dîroknasan; **Emîn Zekî**, **Blêc Şêrko** û **Elaeddîn Secadî** nivîsîne , ne xelkê **Makûyê** ye. Ji ber ku navê gundê wî **Teyran** e. Her wiha eva han jî ne rast e ku wan nivîsiye dibêjin: Feqî di navbera salên 707-775'ê hicrî (1307-1375'ê mîladî) de jiyaye û wiha belav bûye ku Feqî weliyê **Xwedê** ye û kerametê wî hebûne û zimanê hemû teyran zanibûye, loma jê re gotine **Feqiyê Teyran**.

Feqî, li **Muksê**, **Cizîrê** û **Finikê** xwendiyê, di medresa **Finikê** de gelek maye. Loma jî heta niha jî gelek behsên Feqî û **Finikê** bi hev re tên gotin. Eva han jî di nav xelkê **Botan** de belav e ku di navbera her du avan de, li ser **rêkê darek tuyê** heye. Feqî her tim li bin wê dara tuyê rûniştiye û helbestên xwe nivîsandiyê. Eva han jî tê gotin ku çî kesê li bin vê darê rûnê û bi-

nivîse destxeta wî rind û sipehî tê. Di nav xwendevanên Botan de belav e ku Feqî helbesta xwe ya bi navê *Ey Av û Av*, li ser rexê **Şetê Botan**(Dicle) li ba Finikê nivisiye. Ev cihê han dikeve teniştê **Aşê Xirabe** û nêzîkî 50 metre li rexê rastê ye ; ew ciyê ku **Rûbara Finik** tevî nav **Ava Dicle** dibe(1).

Ger ev axaftinên han rast bin an ne rast bin, lê êşkere dibe ku Feqî gelek salan di medresa Finikê de xwendiyê û gelekî jî li

---

(1) Finik niha gundekî biçûk e, li dora heft malan e û malên gund dikevin nav şikeftên wî. Li ser **Ava Dicle**, li bakurê **Cizîra Botan** e û 25 km. jê dûr dikeve. Her wisa dikeve bin **zincîra Çiyayê Sîpî**. Du **rûbar** jî Finikê dizên û dikevin nav **Diclê**. **Dirêjahiya** wan jî **kilometreyekê** kurttir e. Di vê sedsala dawiyê de gundekî nû bi navê **Kereşa** li rexê wî ava buye. Li hember **Finikê** û li rojavayê **Dicle** gundê **Xendek** û **Cirehê** hene. **Xendek** di zemanê gelek kevn de **kelehek biçûk** buye û niha jî ciyê **sûrên wê diyar in** û dikeve hemberî **Finikê** li ser **qeraxê Diclê**.

Finik, ciyekî gelek kevn e di pêşiya **Îslamiyetê** de navê wî **Pinyaka-Pink** buye. **Finik** wekî **Heştiyan** ewa ku li piştê **Çiyayê Cûdî** ye, her wisa wekî **Qesra Kagil** bi sedan sal pêşiya **Musulmaniyê** bajarê **Kurdan** buye. **Wî çaxî** bajarê **Cizîrê** tunebuye.

Her wiha **Baziltî-Bazibde**, ku niha li **Deşta Hesenan** gundek e û dikeve ser **tixûbê(sînorê) Sûriyê**, bajarekî kevn bûye, piştî hatina **Îslamiyetê** **Finik** paytextê **qismê bakur** buye di **Bohtan** de. **Mîrên Finik** heta nêzîkî sedsala 8'ê **hicrî** jî **Mîrên Cizîrê** qewitir bûne. Ji **Kurdên wê** ra digotin "**Bêjnûyî-Beşnewî**". **Dirokvanên Musulmanan** gelek **methê** wan kirine û gotine ew **mêrên çak** û **merd in**.

Mîrên Finik, heta çerxa 7'ê **hicrî** jî **ocaxa Mihraniyan** bûn. **Mîr Huseynê** kurê **Mîr Dawudê Bêşnewî**, ku **şairekî gelek mezin** buye, di çerxa 5'ê **hicrî** de **şaire Dewleta Dostikî** ya **Kurd** buye, **methê ocaxa xwe** dike dibêje:

Eger xelq **resmî** koletî li ciyekî **bibînin**

Koletî li **cemê malê Mehran** hiç tune

Niha, di **wextê me** de, gelek ji **behra (para)** mezin a **Keleha Finikê** hîn ava ye, gelek **asê** ye û her wiha **hinek ji surha vî** bajarî diyar e û **cihê bajêr jî** xirabe ye.

Di **kitêba** min a "**El-Dewle el-Dostikiye fi Kurdistan el-Wusta**" de, min **gelekî behsa** **Finik**, **Heştiyan** û **Baziftî (Bazibtê)** û **Binat-Baînasa** û **gelek ciyên din** kiriyê.

wir maye.

Feqî li bajarê Cizîrê jî xwendiyê. Bi Melayê Cizîrî ra gelek dost bûye. Ne dûr e ku li ba Mela ders jî xwendibe û Mela seydayê wî be.

Ew, bi nav û dengê Feqiyê Teyran hatiye naskirin. Îsanekî zahid, jî xwedêtirs û şairekî mezin hatiye zanîn. Carekê jineka xweşik û ciwan xwestiyê Feqî bibîne jî ber ku nav û dengê wî gelek belav bûye. Jinikê cil û bergên xwe yên sipehî û qenc li xwe kirine û jî gundê Xendekê hatiye Finikê jî bo ku Feqî bibîne. Lê çaxa Feqî bi cil û bergên kevn û pertalî dibîne, jî vê dîtina xwe poşman dibe û bi çavekî sivik lê dinêre. Feqî bi vê dihesê ku di çavê wê de gelek sivik e, jî bo heya û arbirina wê, vê helbesta han dinivîse:

Erê şoxê, erê şengê

Heçî kesê li te rake

Ji te we ye ewe ye pak e

Piştî ku Feqî gelekî li Finik û Cizîrê maye, çûye Muksê. Mirovek jî gundê Werezozê ku ev gund dikeve başûrê Muksê û (bi piyatî) du seet jê dûr e, keça xwe daye Feqî. Bi vî awayî Feqî jin aniye(1).

Gelekî av, hewa, bax û bostanên Muksê bi Feqî xweş hatine, lê jî xwarinên wê qet ne razî bûye. Ji ber ku xelkê wê gelek feqîr

---

(1) Heta niha jî di nav xelkê Muksê û Botan de belav e û dibêjin ku çaxê Feqî li Finikê buye, rojekê çuye ser ava Dicle û ditiye ku sêvek di avê de têt. Digre gezekê lê dide, lê paşê poşman dibe ku sêv xwariye û dibê ev sêva han heram e, jî ber ku xwediyê wê nedabû min. Nivê sêvê ye mayî digre, ber bi avê de hildikşe û dibêje: Hewce ye ez dara vê sêva han bibinim û jî xwediyê wê ra bibêjim, bira li min helal bike.

Dibêjin Feqî bi ber ava Dicle de hilkişiyaye heta gihîştîye Werezoz û ditiye ku dara sêvekê li ser devê avê ye, sêvên wê wek wê sêvê ye ku niviyê wê xwariye û niviyê tir di dest wî de ye. Dibîne ku pîremêrek li nav wî baxî ye. Feqî selam dike, li ser mesela xwe û sêvê jê re dibêje û hêvî jê dike wî efû bike. Lêbelê pîremêr dibêje: "Min keçek heye kor e, şel e û keçel e. Eger tu keça min mar nekî te efû nakim". Feqî neçar dibe, razî dibe û keça wî mar dike. Lêbelê çaxê ku keç dît, temaşe kir ku ciwantirîn û sipehîtirîn keç e: "Bo çi te gor keça min kor e, keçel e û şel e". Dibêje: "Kor e yanî bi heramî temaşa kesî nekiriye, keçel e, yanî tava rojê serê wê neditiye, şel e, yanî tava rojê serê wê neditiye, şel e, yanî bi pêxwasî negeriyaye".

bûye. Xelk dibîne ku Feqî, methê zad, bax, bîstan û pehlewaniya Muksê dike û davêje ruhê xwarinên wan. Di helbesteka xwe ya biçûk de wiha dibêje:

Mislê Muksê carê nebû dem dil pezîr

Nej' abidan, ne'j zahidan nej' goşegîr

Nehrê û Kewser misal est baxê ew cennet nezîr

Heyfê başed zadê û taxwês û pişrik û mehîr

Ez nizanîm Feqî kengî çûye Muksê. Ne dûr e çûna wî piştî sala 1031'ê hicrî (1621'ê miladî) be. Çimkî vê salê li Cizîrê, wî û Melayê helbesta Mela û Feqî gotine. Feqî di wê helbestê de dibêje ku:

"Dizanim meddahê kê me di hezar û yek û sihan"

Teyran heta mirina xwe li Muksê maye. Tirba wî niha li gundê Werezozê ye. Niha jî gelek ji xelkê diçin ji bo ziyaretiya meqbera wî.¹

Nayê zanîn ku Teyran heta kengî jiyaye û kengî koça dawî kiriye. Lê ewqas tenê tê zanîn ku di sala 1041'ê hicrî (1631'ê miladî) de sax bûye. Di vê salê de helbesta xwe ya bi navê "Dilo rabe, dilo rabe" nivîsiye. Her wekî di dawiya wê helbestê de dibêje:

---

(1) Li navça Miksê belav e ku dibêjin Mîrê Miksê ji Feqî aciz buye, ji ber ku Mîrê Cizîrê diyariyek gelek bi buha daye Feqî. Dibêjin ew diyarî kirasekî mirwarî buye û ji bo jina wî daye. Mîrê Miksê vê diyariya han ji Feqî xwestiye, lê Feqî nedaye. Li ser vê Mîrê Miksê û Feqî ji hev aciz bûne. Feqî jî çûye Hîzanê û li gundê xwe Teyran miriye. Tirba wî jî li wir e. Her wiha li herêma Miksê eva han jî wiha belav e ku wextê Teyran miriye, xelkê Miksê daxwaz kirine, gotine: hewce ye gora wî li welatê me be. Lê xelkê Hîzanê jî gotine hewce ye li welatê me be, ji ber ku Feqî xelkê ciyê me ye. Lê pişt re lihev hatine, ku ji her du aliyan du sê kes bi şev du tabûtan çêkin û Teyran têxin nav yekê ji wan. Serê sibê jî bira xelkê her du navçan bên her yek ji xwe re tabûtekê bibe welatê xwe. Her du tabût jî giran bûne û her du aliyan jî tabûtên xwe di erdên xwe de veşartine.

Weha ev çîroka han heta nuha jî heye. Û gelek serhatiyên tir jî li ser jiyana Teyran belav in, li dor Muksê û Hîzanê û gelek ji wan ne rast in.

"Hezar sal çil û yek çûne"

Ji ber vê yekê ji me re diyar dibe ku Feqî di kîjan çerxê de jiyaye. Yanî di çerxa (sedsala) 11'ê hicrî (17'ê mîladî) de jiyaye. Ne dûr e hinek ji jiyana wî ketibe nav çerxa 10'ê hicrî (16'ê m.) Ew kesên ku gotine Teyran di çerxa 8'ê hicrî(14'ê m.) de jiyaye, xelet çûne. Her wekî ne rast e ku dirokvan Emîn Zekî di kitêba xwe ya bi navê Tarîxa Kurd û Kurdistan, di rûpelê 336'an de dibêje: Teyran di navbera tarîxa 1307-1375'ê mîladî de jiyaye.

Eva han jî hêjayî gotinê ye ku di wê destnivîsê de helbestên Teyran bi navê yên şairê Muksê derbas dibin. Wisa diyar e ku Teyran, li Muksê gelek salên dirêj maye, loma jî hetta ku bi navê şairê Muksê nav û deng daye û hatiye naskirin, hetta ji xelkê vî ciyî hatiye hesibandin.

Teyran, şairekî mezin ê kevn e. Yek ji wan hersê şairan e ku Ehmedê Xanî di Mem û Zînê de navê wan aniye. Niha jî nav û dengê wî gelek belav e di nav Kurmancan de, yanî li Kurdistana Tirkîyê, Sûriyê û li navçên Behdînan. Teyran gelek helbest nivîsîne. Heta niha jî gelek helbestên wî bi destnivîs li Kurdistana Naverast belav in. Teyran di warê şîretên ayînî (dînî), pesnê pêxember, evîn û xezel de, di warê axaftin (munacat) li gel av û aş de helbest gotine. Her wekî wê helbesta ku destpêka wê "*Ey aş û aş*" e. Li ser tabîetê û li ser buharê jî helbest gotine. Helbesta wî ya bi rista "*Erê şoxê erê şengê*" destpêkiriye, hicw e.

Helbestên Teyran gelek rewan, xweş û hêsan in, yanî di se-wiya zimanê rojane de ye ku gel diaxive. Ne wekî helbestên Melayê Cizîrî giran in ku xelk tê nagihên. Ji ber vê yekê gelek ji xelkên ne xwendevan jî helbestên wî her wekî helbesta "*Ey av û av*" ji ber dizanin. Heta hiha jî li Kurdistana Naverast a di bin destê Tirkîyê de, gelek helbestên wî di nav xelkê de belav in, ger ev bîr berhevkerin dîwanek jê çêdibe.

Ji derveyî helbestên Feqî hin nivîs û berhemên wî yên din jî hene, wekî **Destana Xanê Dimdim**. Feqî şerê (cenga) Xanê Dimdim li Finikê bi awayê "hemasî" nivîsiye. Eva han bi zimanê Kurdî yê awakî gelek balkêş e û tê de daye xwiya-

rin ku Xanê Dimdim ka bi çî awayî keleha xwe ava kiriye, ev keleha han çend mezin û asê ye û di dawiyê de jî ev Mîrê han ê Kurdan ji bona xatirê dîn û misilmantiyê ka bi çî awayî şerê Şahê Ecem û Şîeyan kiriye. Tê de gelek mubalexe jî heye.

Wisa daye xwiyakirin ku Xanê Dimdim, weliyekî Xwedê bûye û bi îlham keleha xwe ava kiriye. Bi rastî ev destana han perçekî ji huner e. Wextê di civatan de tê gotin, hêstirên çavê xelkê tîne û muyê serê wan gij dike. Ev destana han a Xanê Dimdim, her çendîn hinek jê kê m be jî, lê li Kurdistanê, di nava xelkê de destnivîsên wê bi dest dikevin.

Hinek kesên din jî destana Xanê Dimdim nivîsîne, lê kesekî berî Feqî nenivîsiye.

Şerê Xanê Dimdim, di sala 1017'ê hicrî (1608'ê mîladî) de di wextê Feqiyê Teyran de di navbera Emir Xanê Biradostî û eskerên Şahê Ecem de çêbûye. Keleha Dimdim li Kurdistana Îranê, dikeve başûrê bajarê Urmiyê (Rizaiye) piştî Deştêbîl. Heta niha tu dîroknivîsî nenivîsiye ku destana Feqiyê Teyran heye û li ku nivîsiye. Dîroknivîs M. Emîn Zekî, di kitêba xwe ya bi navê Tarîxa Kurd û Kurdistan; di rûpelê 336'an de nivîsiye ku Hikayeta Şêxê Sen'an û Qewlê Hespê Reş jî afirandinên Feqiyê Teyran in. Wisa belav e ku Hikayeta Şêxê Sen'an Feqiyê Teyran nivîsiye. Eva han rast e, lê Melayê Cizîrî jî behsa Sen'an dike.

Ez dibêjim ne dûr e ku Qewlê Sîseban jî ji bal Feqî hatibe nivîsîn. Uslûba wê hikayetê jî wek a Xanê Dimdim e.

Hikayeta Sîsebanê, li ser şerekî sehabîyan hatiye nivîsîn. Tê de hatiye nivîsîn ku eskerên misilmanan hatine vegirtina dola (newala) Sîsebanê. Li wir şerekî mezin di navbera daniştwanên (nişteciyên) vê dolê û sehabîyan de diqewime, sehabî gelekî şerpeze (şepirze) dibin û li hember kafiran dişkên. Eskerên kafiran gelek bûne û gelekî jî aza (mêrxas) bûne. Paşê Hz. Elî tê hewara sehabîyan, kafiran dişkine û qira wan tîne.

Di tarîxa Îslamê de ciyekî bi navê Sîsebanê di Kurdistanê de ku eshaban xelas kiribin nayê zanîn û Îmamê Elî jî jibo vegirtina ciyekî wiha nehatiye Kurdistanê. Di nav daniştwanên

Botan de belav e ku newala Sîsebanê, newala **Bênatê** ye ku di-keve bakurê Finik (bi nêzikî 20 km.) û başûrê gundê Findik û

Zivinga Hacı Eliyan. ¹

Çend dîroknivîsan navê Bênatê (Bînat) wek Ba'înasa nivîsandine. **Meqdisî** di kitêba **Ehsenu'l Teqasîm** de nivîsiye, dibêje: Ba'înasa cihekî xweş e, ji 25 malan pêk tê di nav av û baxçan da ye, li herêmê hemtayê wî, nîne, cihekî erzaniyê ye û sakin e.

Her wiha **Ya'qût el-Hemewî**, di kitêba **Mu'cemu'l-Buldan** (c. 1, r.40) de nivîsiye ku: Ba'înasa gundekî mezin e, qasî bajarekî, li jora Cizîra İbnî Umer e. Çemekî wê yê mezin heye ku tê ser Dicle. Gelek baxçe têda ne. Wek **Şamê**; xweştirin cî ye.

Di kitêba **Buldanu'l-Xîlafetu'l-Şerqiye** de hatiye ku **İbn Si-rabiyûn** navê Ba'înasa wekî **Basanîfa** ve nav aniye.

Bênat dagirtiye bi darên sinobir û zeytûnan ku sinobir ji xeynî vir li tu derê Kurdistana bin destê Tirkan de tune ye û ev newal(dol) zivistanan jî her hêşin e.

Piştî gerîn û lêkolînek gelek dirêj, min di kitêban de dît ku Sîseban li **Ermenîstanê** navê bajarekî ye. Her wekî di kitêba **Mu'cemu'l Buldan** (c.3 r. 215'an) de wiha hatiye: "Wek Seysebanê tê xwendin. Ecem jê re dibêjin Seysewan. Bajarek e li hêla Aran. Navbera wê û **Bilqan** ji alî Azerbeycan çar roj in". Şerek jî di vî cihî de bûye her wekî ku di kitêba **El-Kamil** (c. 3 r. 85'an) de hatiye; **Hebîb kurê Misilme**, sala 25'ê hicrî li gel eskerekî ji Erebên misilman pêkhatî çû **Sisecanê**. Piştî vegirtina bajarê **Dibîl** xelkê ciyê **Sisecanê** li hemberî misilmanan şer

---

(1) Bênat bajarekî gelek kevn e, niha jî minara wê û mizgeftêk qewî jê maye. Xaniyakî ku cihê êtîman bû(êtimxane) ku jê re dibêjin "cima" maye. Niha tu gund li wir nînin. Çimkî Bênat wêran buye. Li teniştê Bênatê bi mesafa 300 mîtroyan gundek heye bi navê 'Ewîna ji deh malan kêmtir e. Di kevn de taxeke Bênatê buye û rûbar li ba wî gundî dizê. Min ji alimekî ji xelkên Botan seh kiriye ku digot: Qewlê Sîsebanê, Reşîdê xelkê gundê Reşînê nivîsiye. Lê baweriya min li ser vê axaftinê nîne, ji ber ku Şêx Reşîd ne yekî bi nav û deng bû ku qasî kitêbên wî hebin.. Ji derveyê wê jî nêzikatiyek xizmayetî ya wî alimî li gel wî hebû. Ne dûr e ku ji ber vê yekê ev axaftin kiribe.

kirin, lê eskerên misilmanan ew şikandin û cih û kelehên wan jî vegirtin.¹

Evahan jî hewceyî gotinê ye ku Sîsecan jî ciyek ji welatê Ermeniyaniyan e û dikeve navbera Dîbîl û Xîzran. Di vî welatî de gelek ji mêj ve Kurd hebûne Heta Dîbîl paytextê vî qismê hanê Ermenîstanê bûye ku di bin destê Kurdan de bûye û gelek ji xelkên wê Kurd bûne. Her wekû Meqdisî di Ehsenu'l Teqasim (r: 377) de dibêje; di çerxa 4^ê hicrî de hukûmeta Şedadî ya Kurd di vî welatî de hatiye avakirin. Ne dûr e ku Kurd û Ermeniyaniyan bi hev re şerê wan kesên ku ji wan re dihat gotin eshabiyên pêxember, kiribin. Li gor qenaeta min ev şerê han Şerê Sîsebanê bûye, çîroka wê di nav Kurd û Ermeniyaniyan de maye û heta ku şairekî Kurd eva han vehûnandiye, yan jî ji kitêbên misilmanan yan ên Ermeniyaniyan wergirtiye. Eva han jî hêjayî gotinê ye ku di vê helbestê de peyva "lek"(lik) hatiye nivîsîn: "Sed hezar lek ji kafiran hatin bo şer". Nizanim mexseda wî bi gotina lek, sed hezar Kurdên ji eşîreta Lek e yan jî mexsed bi gotina "lek" sed hezar e? Ji ber ku "lek" bi Kurdiya kevn an bi Farişî tê mana sed hezarî.

Di kitêba Kurd a Basile Nikitin de tenê eva han hatiye nivîsîn ku Sîseban ji alî şair Sus (yan Susu) ve hatiye nivîsîn, lê eva han ne rast e. Ji ber ku şairekî Kurd bi vî navî nebûye. Sîseban navê wî ciyî bûye ku şer tê de hatiye kirin. Eva han jî ji Qewlê Sîsebanê tê zanîn.

---

(1) Di Mu'cemu'l Buldan (c.3, r.216) de hatiye gotin ku "Sîscan bajarekî ji Aranê ye û navbena Sîscan û Debil şazde fersah e".

Xuya ye ku Sîseban û Sîscan nêzîkî hev in û cenga Sîsebanê ji her cenga Sîscan e. Ne dûr e ev yeka han di tarîxên Ermeniyaniyan de jî hebûn.

Feqiyê Teyran

Îro ji dest husna hebîb sergeşte û heyran im ez
Min eşq û muhbet bûn nesîb sewadê sergerdan imle ez

Eşqê gelek sewda kirin bê mal û bê mewda kirin
Nûra çira wînda kirin Mûsayê Imran im ez

Mûsa ji dest husna bi nûr şêrîniya xalên di hûr
Secde bire ber Kohê Tûr nêzikî remzê wan im ez

Remzê ku dê dilber bikin carek bi çeşman seyr bikin
Dê Kohê Qaf ker ker bikin mecrûhê pir-kovan im ez

Min ah ji dest kovan û qehran min sebr nayêt li sehran
Şubhetê mewcên di behran qulzemê umman im ez

Qulzem û behrên di heftê agirê eşqê ku keftê
Dê bisojit şubhê neftê min diye, pê zanim ez.

Min diye muhbet çî reng e sohtime doja pir-ye'ke
Min mudam dil jê biheng e bi nalîn û efxan im ez

Nalîna teyr û tuyûran kalîna çeng û bilûran
Xulxulên di qesr û qusûran bulbulê xoşxan im ez

Bulbul um daim dixwînim ez yeqîn ez te bibînim
Din dibim sewda dimînim serxoş û sukran im ez

Serxoş û ebter kirim te ji illeta rengzer kirim
Te sotim û ker ker kirim tu agir î buryan im ez

Feqiyê Teyran

Be çar kerîman dên muhkem in bê wech û sûret adem in
Di kenza qidem da qidemên ev mesele rast le we tê

Rast e qewî ev mesele eslê qisan dizanî mela
Hîna ku bû "qal û bela" ma hûn nebûn di hezretê

Di hezretê ma hûn nebûn di xizmeta baxûy xo bûn
Le hatinê d'azaste bûn ..... ve roja axretê

Heta heyin em mail in hişyar bibin ey xafilîn
Em dê ji heyatê dest hilin ji we'deya emanetê

Barê emanet wî li we nakim siyaset wê li we
Ferz û kifayet wê li we heşr û beyana kaxetê

Barê emanet nas biken er xar dibit hûn rast biken
Xo rûsipî yû xilas biken peşîmanêt qiyametê

Ew "Mîm" û "Hê" qelb û mitalan her bi wan fikr û xiyalan
Rast dikin pend û mîsalan şairê nesîhetê

*Hindek ji pêşiya vê şîrê hinda (winda) buye di nav wê dest
nivîsê de nemaye.*

Helbesta(hunrawa) Mela û Feqî

Helbesta xwarê şîra Melayê Cizîrî û Feqiyê Teyran e. Her du şairên mezin pêkve ev şîr (munazere) li bajarê Cizîrê gotine, Her wekî xwendevan jî wê di vê helbestê de bibîne ku tê de tarîxa nivîsandin an gotina wê jî hatiye xwiyakirin: Di helbestê de tê xwiyakirin ku di sala 1031'ê hicrî (1621'ê m.) de hatiye danîn, ku Feqiyê Teyran tê de daye diyarkirin. Ev hunrawe gelek pir buha ye. Çünke diyar dike ku Mela û Feqî ka di kîjan çerxê de (sedsalê de) jiyane.

Di pêş dîtina vê şîrê kesî nedizanî ev herdu şair di çî çerxê de jiyane. Lewra mêjûvanan nezanîbûn û xeletî li ser zemanê wan kiribûn. Her wekî Emîn Zekî dibêje di Tarîxu'l-Kurd we Kurdistan, r. 336. de: "Melayê Cizîrî di çerxê 6. koçî de û Teyran di 8. koçî de buye" Her wiha gelekên tir jî xelet bûbûn, wekû Dr. Blêc Şêrko (yanî Ehmed Sureya Bedirxan-Ebdulreqîb Yûsif) di Qediye'l Kurdiye de û Mamosta Seccadî û Şêx Mihemmed Merdûxî jî...

Mela û Feqî di vê helbestê de piştî ku silavan li yektir dikin, dest bi çemamikan(ilxaz) dikin. Dawiyê medhê yektir dikin û ji wê diçin ser kaniya evîniyê ji bo yektir dax û kovênên xwe dirjînin, diçin alema lahutiyetê û tesewwuf û (wehdetu'l wucûd) paşê carek dîtir tene ser bareya eşq û evînê. Eşqa bulbul û xweşikiya sorgulê û wesfê tebiyetê. Paşê di dawiya vê helbesta giranbuha û berfireh de medhê yektir dikin û dilsoziya xwe ji bo hev pê şanî didin û sipasî yektir dikin. Em dişên bêjin ku eva han yekem pêkve gotina şîrî (mihawere) ye di edeba Kurdî de

Feqî:

Silama min heqîrî sedefek divê ku têkin
 Êr di Cizîrê heq e ku li Melê kin
 Hilak in ji derba tîrê derman divêt ku lêkin

Mela:

Silamêt milaîketan bê hedd û bê hesêb in
 Bi qedrê avê şetan ji med(h)an li "Mîm" H"ê" kin
 Hilak in ji zehmetan derman "lam" û "bê" bin

Feqî:

Şerbeta "lam" û " b"eyanê ez nadim bi heyatê
 Di me'dena "dal" û "rê"yan dibarînin nebatê
 Zahir dikin me'neyan ji husna but û latê

Mela:

Ji neqşê but û latan me sîne butxane ye
 Te'yîna wan sifatan tecella d' qelbê me ye
 Di e'yd û şevberatan ji wan ra me sucde ye

Feqî:

Secdeya şukrê carek bine ferzêd wisalê
 Ne perdeyek ne setarek li ber wechêt hîlalê
 Ehsenellah tebarek ji husna wê cemalê

Mela

Cemala nûrîn saf e di wechên teccelayê
 Hirûfên di keşşaf e zemîr didin me'nayê
 "H'a" "Mîm" "Eyn" "Sîn" "Qaf"e di remza mue'mmayê

Feqî:

"H"ê"yêt di heft "Ha" "Mîm"an nuqtan lê peyda kin
 Îsmêt di du t'a sîman "Mîm"an jê cûda kin
 Bavête ser cem "Cîm"an e'sqê jê peydakin

Mela:

Heft xum eji bade di meykedeya qidemê
Xuma ku min jê murad e' eşq rête cama Cemê
Lewhê ku "nûn" lê "sad" e feyzê jê da îqlîmê

Feqî:

Saqiyê xemra ezeli nûr û qelem jê afirand
Darête lewhê ewwelî rizq û nesîb pê qeddirand
Ew bû murada mailîn neqşê mecaz pê sewwirand

Mela:

Neqşê mecaz tilsim e mezher ji reng mir'atê
Sûret li bal min îsm e musemma ye d' mucellayê
Herfên di nûrîn cism e "Kaf" "Ha" ye di ayatê

Feqî:

"Kaf", "Ha" îsmê kûr e tuxra ye di tenzîlê
Cismê xo Kohê Tûr e di me'na yû te'wîlê
Cemal ji e'yn nûr e kewkeb e di qendîlê

Mela:

Kewkeb dêm beşer e nûreke munezzeh tê
Çi husnek musewver e ismek ji Ellah tê
Yeşîn bi xo mezher e çerxek sed xergah tê

Feqî:

Xergeh bi min hîcab e sitar dîkit cemalê
Ewrê reş xo niqabe nedî kem ji hîlalê
Perwane lew b'ezab e mehcûr e ji şemalê

Mela:

Şemala ji 'eynê nûr e şefeq ku lê sitar tê
Perwane bê destûr e li çerxê semadar tê
Heyran sirra xefûr e lew can fedayê yar tê

Feqî:

Yarê heqîqet xaliq e cin can feda da vêkevin
Rast û durust e sadiq e çi reng qîş û narî kevin
Qenc û letîf û laiq e Baxê Îrem da vêkevin

Mela:

Baxê ji nûr wereq lê yar dê li wê zihûr bêt
Spêdeya şefeq lê mezher ji 'eynê nûr bêt
Pir tu Pertew ji husna heq lê da 'eks e bê qisûr bêt

Feqî:

'Eksê ji heq dibînin li wechên te mehbûban
Li halek em namînin ji sirra wan mezlûban
Geh dinalin geh dixûnin dûr in ji wesla xûban

Mela:

Feryad ji dest firqetê di dûr in ji sultana
Tîr e ji rengê berqê heybeta wan xaqanan
Roj e hatiye şerqê dinalin ji kovanan

Feqî:

Kovan têt mihirdaran bê hedd û bê ejmar in
Tîrê di wan hesaran sed caran sed hezaran
Xedengên di nûbaran nihênî xef dibarin

Mela:

Nihênî dil dirşînin tîrên di siyah gûşan
Du mîr b' xezeb dikşînin li qetla me bê hûşan
Ji "Qaf" û "Waw" û " Sîn" in xedengên eswedpûşan

Feqî:

Du "Nûn" di sîyehreng in wan ser li min dikêşan
Derbên di wan xedeng in li qelbê me derwêşan
Aşiq ji dest bi heng in ji dax û zecr û êşan

Mela:

Daxên di pir dikelin xeber jê nayêt gotin
Yek yan derb li dil in hinav ji ber disojin
Kumandar di reş qatil in gez li dil bicotin

Feqî:

Gezmên ""Eyn" û "Sad"an bi îşaret remz û sirr in
Kişandin gûşe badan mehbûb te tîr avir in
Tîrên di wan celadan bat'in di dil difirin

Mela:

Awirê cotê belek berçek ji semawatê
Xurşîdê çerxa felek hatiye nêv mir'atê
Însan e b' sûret melek ya hûrî ye d' cennatê

Feqî:

Hûrî têk cema bin perî hem di wê gavê
Hemû di reng çira bin nêzikî şems û tavê
Ji şerma xuya nabin ji husna wê gulbavê

Mela:

Wan şerm e ji dêmê zerî 'eqreban derb li dil dan
Xurşîd û mah Muşterî pêrew û di miqabil dan
Însan bi şîklê perî yan hûrî ye sûret wildan

Feqî:

Pêrew yeqîn xal in di eqda Sureyyayê
Du roj in du hîlal in li dêmê wê Leylayê
Bê wesf û bê mîsal in di remza şeker xayê

Mela:

Bi remz û guft û sirran nebatê ew ji tîrin
..... îşweyên le'l û durran lu'lu' şeker bihêjin
Xedengên di awiran aşiqan dibirêjin

Feqî:

Aşiqên leb û lêvan şabaş e ji Xudê ra
Selweya bih û sêvan belgên ji zîv zêra
Heram in xew di şeva li kesê muhbetê vêra

Mela:

Kesê ku êk divêtin mehtiye bi ulfetê
Şevan ku xew nayêtin ji tîra muhebetê
Aşiq li pê û têtin ji cezb û ji firqetê

Feqî:

Firaq têk h'irqet e be'îd e ji xiyalê
Tutake bi zehmet e bilbil ji ber cemalê
Ku yên qet xew kete dûr e ji wisalê

Mela:

Zehmet bi min wisal e 'aşiq ji ber cezbeê
Lew têt bi derd û hale ji ber qawê şe'seê
Dema ku têt şemal e nezer di perwaneê

Feqî:

Perwane lew dimirît xoş niye ew bi jînê
Zeîf e xo nagirit tij e berqa evînê
Bi perdê nasebirit perde kemala dînê

Mela:

Perwane lew disojît ji lem'eya cezbatê
Feda kirin 'umr û jîn di keşfa sebahatê
Ku da ji nû ve bijî baqî bit di heyatê

Feqî:

Heyat bi min her wesl e du lat ger bibin latek
Mirad bi xo her esl e têk bibine sifatek
Ji hev êk nîne fesl e wahid bimînit zatek

Mela:

Wahid zatek ferd e tecella d' wan sifatan
Le'lên di dil nezer de li cumlê te'yînat
Tewehhum bûye perde bi ismê but û latan

Feqî:

Lat sûretek heqq e ji esmaêt heqanî
Li bal min muheqqeq e di nêv keşfa subhanî
Lahût e her mutleq e di nasuta insanî

Mela:

Însan bi min nasût e gewher di nêv sedefê
J' alema ceberût e şems hatiye şerefê
Tenezzul ji lahût e mehbûb e cam di kefê

Feqî:

Kefa ku kûzî tas tê nazik û sipî zend in
Cama meya xas tê binêrin talib çend in
Vexwin ji destê rastê bi medhan mehbûb xwendin.

Mela:

Wesfên di mehbûban li daxêt gul heyat in
Qût e ji bo qulûban gulav û qend nebat in
Ji nexmeya medha xûban 'aşiq ji ber di cez bin

Feqî:

Aşiq bi wesf û medhan di firaqê disebrî
Nesîm bêt ji wan terhan bilbil xo hî bigrî
Xûn dê derbêt ji curhan bi daxên gulê bimrî

Mela:

Bilbilên wê gulşenê ji ezel her dibêjin
Heta ebed ji me'denê gewheran dibirêjin
Herfekî ji wesfên tenê 'alem têk nabirêjin

Feqî:

Cema kin têk alemê hemûwan bi ustad kin
Herfek ji lewhê qidemê bênin bi şerh sewda kin
Naête ber qelemê behran er bi midad kin

Mela:

Nesrîn û gul tebeqek sihr e ji baxê gulan
Ji nesterîn wereqek bes e me sahib dilan
'Erf xahî sebeqek çêtir in ji sed siclan

Feqî:

Ehsen ji tu sebeqan qelem ji qend û nebatê
Li sehîfeya wereqan dirêjît ava heyatê
Dest bi dest ji tebeqan melek têne cennatê

Mela:

Nefesa te j' enber e zabad û miskê d'rrêjin
Çi şax û neyşeker e nebat û qendê dirrêjin
Nuqta te xo gewher e sed bar gewher dirrêjin

Feqî:

Gul im di destê xaran ismê Mihemmed nav im
Bilbil im di gulzaran ji 'eşqê lew zirav im
Di remza mihirdaran tu roj î ez hetav im

Mela:

Dûr im ji gulêt bi xunave lew zerê şubhet bih im
Sosîna 'ereq ji tela ve di firqetê dibirjihim
Îro ji mihirdaran tu hetav î ez sih im

Feqî:

Birîndarê eşqê me dûr im ji siha bihan
Dizanim meddahê kê me di hezar û yek û sihan
Sonaxahê Melê me li hemû erd û cihan

Mela:

Çendî ku dikizihim dikêşim sebr û xêrê
Şubhetê çeng û jîhîm hilak im ji derba tîrê
Senaxahê Feqîh im îro ke di Cizîrê(1)

---

(1) Şî'reka dîtir wek vê şî'rê heye ya Mela û Mîr Îmadedîn e. Mîr Îmadedîn yek e ji mîrên Cizîrê û ji wê şî'rê tete zanîn ku ev Mîr gelek şair û zana bûye. Ne dûr e ku gorra wî jî di nav wan heşt gorra da be, wekû gorra Melayê Cizîrî, ewên di nav Medresa Sor da ne, li Cizîrê. Ji ber ku Seyda Ahmedê Zivingî ew şî'r di nav şerha Dîwana Mela da çap kiriye, êdî çap nakim.

Melayê Bateyî

Navê vî şairê Kurd ê bi navûdeng ê eslî Husên e. Ji nişteciyê (daniştwanê) gundê Batê ye ku dikeve nêzikî Geliyê Teyarê yê bajarê Hekariyê. Ez dibêm qey gundê Maronisê nêzî gundê Batê ye. Bateyî ji eşîra Ertûşîyan e. Niha jî ji nesla Melayê Bateyî kes mane û min hinek ji wan dîtine. Li ba wan belav e ku navê Bateyî yê eslî Husên e.

Jiyana Melayê Bateyî bi giştî nehatiye nivîsîn. Em nizanin kurê kê ye çewa û li çend ciyan xwendiyê. Ne dût e ku wî jî xwendina xwe li Muksê di Medresa Mîr Hesênê Welî de temam kiribe. Ev medresa han wekî Medresa Mîr Avdalî û Medresa Sor a li Cizîra Botan, Medresa Mîr Nasir li gundê Tanzih û Medresa Finikê li Botan, mezintirîn ciyê xwendinê bûne. Tê gotin ku car hebûye, heta 300 faqîyan di Medresa Mîr Hesênê Welî de xwendine û heta 10 seydayan tê da ders digotin.

Bêgûman Bateyî li vir xwendiyê. Li ba Mîrê Muksê gelek bi qedir buye. Dibêjin salê carekê Mîrê Muksê xwestiyê ku ew were ba wî û ew jî çûye. Ev yek jî vê şîira wî ya han jî tê famkirin:

*" Ji Çîrya Paşiyê pê da Melayê Bateyî kanê
Sefer kêşa bi Muksê da, li ser weqtê zivistanê."*

Ne dûr e ku Melayê Bateyî li Cizîra Botan û li Çolemêrgê jî xwendibe. Ji ber ku Çolemêrg wekî paytextê herêma Hekariyan buye ku heta Wan û Muks jî li ser wê hatiye hesabandin. Li çolemêrgê jî medreseyek mezin li Çolemêrgê, di bin çavdêriya Mirên Hekariyan de hebûye.

Agadariyên derbarê nav û zemanê Bateyî de.

Dr. Blêç Şêrko, Emîn Zekî û Mamoste Elaeddîn Seccadî gotine ku navê Melayê Bateyî, Ehmed buye. Lê ez wiha rast dizanim ku navê wî Husên buye. Ji ber ku li dawîya Mewlûda wî wiha hatiye nivîsîn û her wiha di nav neviyên wî û di nav melayên Kurdan ên herêmên Hekariyan, Botan û Behdînan de jî bi vî awayî belav e. Min eva han jî Mamosta Elaeddîn Seccadî pirsî, ji min re got ku Blêç Şêrko di El-Qediye'l-Kurdiye (Pirsa Kurd) de gotiye û Emîn Zekî jî di eynî wextî de wî bi vî navî navkiriye. Ew kesên ku dibêjin navê wî Ehmed e, qet tu delîlek di destê wan de tune, ji ber ku navê Ehmed di nav tu helbestên wî de nehate.

Derbarê çax û zemanê Bateyî de diroknivîsê mezin Emîn Zekî di **Tarîxa Kurd û Kurdistan** di rûpela 336'an de dibêje: *"Melayê Bateyî xelkê gundê Batê ye, ji liwaya Hekariyê û navê wî Ehmed e di navbera salên 820-900'ê hicrî (1417-1495'ê m.) de jiyaye.* Her wiha Mamosta Elaeddîn Seccadî di **Mêjûyî Edebî Kurdî**; di rûpela 536'an de behsa wî kiriye lê di derbarê jiyana wî de tiştêk negotiye. Dibe Emîn Zekî Beg jî ev jî kitêba El-Qediye'l-Kurdiye wergirtibe, lê ez vê tarîxa han gelek dûr dizanim. Eva han jî bo tarîxa jiyana Bateyî gelek kevn e, ez di wê baweriyê de me ku Bateyî di navbera çerxa 11 û 12'ê hicrî de ye û hevçaxê **Ehmedê Xanî** ye ku Ehmedê Xanî 1061-1119'ê hicrî (1651- 1710'ê m.) de jiyaye. Eger Melayê Bateyî di pêşiya Ehmedê Xanî de buya ne dûr e ku Ehmedê Xanî di **Mem û Zînê** de çewa behsa **Elî Herîrî, Melayê Cizîrî û Feqiyê Teyran** kiriye, navê Melayê Bateyî jî bi navê wan re biyaniya. Eger em bêjin hinek jî jiyana tevan ketibe nav çerxa panzdehan jî hinek berî hinekên din bûne.

Her wiha Emîn Zekî û hinekên din xelet bûne ku gotine Mele Ehmedê Cizîrî di sedê 6'ê hicrî, Teyran di sedê 8'ê û Elî Herîrî jî di sedê 5'ê hicrî de jiyane. Ne dûr e ev tiştên han ji El-Qediye'l Kurdiye hatibin wergirtin. Her çiqas ev kitêba han, kitêbek gelek hêja ye jî, tarîxa jiyana her yek şairên Kurd çend sed sal kevn daye xwiyakirin. Bi vî hawî xwestiye ku bide nîşandan ku edeba Kurdî ji gelek kevn de destpêkiriye.

Cardin ez dibêjim her wekî eva han ji wê keşkula destnivîs a ku di 1181'ê hicrîde hatiye nivîsîn tê xwiyakirin, Bateyî gelek bi navûdeng buye û helbestên wî gelek sal berî sala 1181'ê di nav xelkê de belav bune. Çimkî ku şairê ku navûdeng nede û helbestên wî di nav xelkê de belav nebûbin mirov helbestên wî ji bo xwe di nav keşkulekê de nanivîsîne. Her wiha di navbera mirina Ehmedê Xanî (1119'ê hicrî) û sala nivîsîna vê keşkulê(1181'ê hicrî) de 62 sal hene û temenê(umrê) Bateyî 50 sal buye wextê vê helbesta xwe ya bi navê "*Subh û êvarê*" gotiye. Di vê helbestê de wiha dibêje:

"Pêncî salê şehlewendî keftime çaha resed"

Dibe ku ev helbesta han, çend sal piştî nivîsîn û belavbûna xwe di wê keşkula bi destnivîs de hatibe nivîsandin. Êdî em nizanin çend sal e. Em bêjin bi texmînî 13 sal be, wî çaxî hewce ye Bateyî berî mirina Ehmedê Xanî jiyabe.

Li ba min nêzîktir texmîn eva han e ku Bateyî û Ehmedê Xanî hevçaxê hev bin û Xanî koç kiribe berî ku Bateyî bibe şair û zanayekî bi nav û deng. Ez dibêjim, Bateyî ne di pêş Xanî buye. Ji ber ku jiyana wî zêdetirîn di çerxa 12'ê hicrî de buye.

Piştî ku Melayê Bateyî xwendina xwe temam kiriye, buye seyda û ders gotiye. Jiyana xwe bi dersgotin, ilim, edeb û şîir-danînê dederbas kiriye û bi vî awayî deng daye. Dibêjin Melayê Bateyî çuye hecê û helbesta xwe ya bi navê "*Hilo rabê Ebu'l Qasim*" li ser gora Pêxember nivîsiye.

Mela Husênê Bateyî; destekî wî yê bilind di helbestdanînê de hebuye. Wî jî wek Feqiyê Teyran gelek helbest nivîsîne. Lê diyar e ku helbestên wî nehatine komkirin û belav mane wekî yên Feqiyê Teyran. Yan jî di wextê wî de dîwana wî hebuye,

ev helbest jî ji wê dîwanê belav bûne. Niha jî li Kurdistanê gelek helbestên wî hene û mirov dikare gelekên wan bi dest xe. Ger mirov lê bigere, dikare dîwanekê ji wan helbestan durust bike.

Min kariye ez şeş helbestên Bateyî peyda bikim. Pêncên wan ên di nav wê keşkula destnivîs de ne ku di hemuyên van helbestan de peyva "Batê" heye. Ji ber ku ev şairê han gotina "Batê" di hemû helbestên xwe de tine çunkî navê wî bi Melayê Bateyî belav buye. Her wekî ku di helbesta bi navê "Ji Çirya Paşiyê pê de" de ev xwiya ye.

Em ji helbest û **Mewlûda Kurmancî** ya Melayê Bateyî dizanin ku ew, şairekî gelek mezin buye, wekî Teyran û Herîrî. Ez di tarîxa Kurdistanê nû de Elî Herîrî, Melayê Cizîrî, Teyran, Xanî û Bateyî tebeqa yekemîn a şairên Kurd dihejmêrim, her çiqas Cizîrî û Xanî ji hemuyan bilindtir bin jî.

Bateyî, bi navê Mewlûda Kurmancî mewlûdnameyek menzûm daniye. Di nav xelkê de gelek belav e, pêşiya wê wiha ye:

"Hemdê bê hed bo Xudayê alemîn

Ew Xudayê daye me dînê mubîn.

Ev mewlûdnama han gelek xweş û rewan e û yekemîn mewlûd e ku bi zimanê Kurdî hatiye nivîsîn. Di sala 1324'ê hicrî de **Kurdizade Ehmed Ramiz** li Misrê ew çap kiriye.

Bateyî

Ey ne'tê tû ez erş heta ferşê şehîra
Ey pertewê nûra te cîhan geşte munîra
Ey seyyidê alem bike perwayê esîra
Qed kane leke'l-fedlû lek el cûdû kesîra
Ursilte ile'l xelqî beşîren we nezîra

Taha tu resûlê milkê erşê ezîm î
Der behrê kemalî tu tenê durra yetîm î
Lu'lu' sifet î der sedef î behrê kerîm î
Ehsentir î ez Yûsufê sedîqê helîm î
Ma kane leke'l nasû şebîhen we nezîra

Ey serwerê dîn, mehbete ayatê mukerrem
Îsmê te ye hindî sefehan buye mufexxem
Lutfa te şeyatîn ji sema kirne mureccem
Ger tu nebuya qet nedibû çerxê mu'ezzem
Tûba lîmen eşfeqte lehû kunte mucîra

Ey le'elê lebit 'ezmê ji mîmê dîke îhya
Cûşan û xurûşan ji firaqa te ye derya
Pur şewq xuhar û bi te ser geşte Sureyya
Herçî ku bi şer'a te 'emeldar e di dinya
Kanet lehum el-xuldû herîren we serîra

Fexru l'mekanê padişehê textê Medîne
Yek lehze geha erşê xeraman be meşîne
Te çerxê felek bûne ji sergeştî evîne
Xelqê ku neînit bi te îman û yeqînê
Têk bûne xîsarat û seyslewne se'îra

Barane selatan ji Xuda subh û 'eşiyya
Ber seyyidê muxtarê Resûlê 'Erebiyya
Ber al û eshabê hebîbê Qureşiyya
Siddîq û çe Farûq û çe' Usman û Eliyya
Kanû leke fi'd-dîni mu'inen û zahîra

Ey seyyidê alem senedê nûra hîdayet
Hêvî dîkin em ji te ey sedrê rîsalet
Mehrûmî negîrî me ji dîwane şefa'et
Bati be cehennem *site*(1) pur war qiyamet
Qed kunte lehû sume şefîen û zehîra

---

(1) Ev peyv (*site*) ne dûr e ku di eslê xwe de "bite" be. Lê di dest-nivîsê de çewa bû, me wilo nivîsand.

Bateyî

Ji Çirya Paşiyê pê da Melayê Bateyî kanê
Sefer kêşa bi Muksê da li ser weqtê zivistanê

Zivistanê evê yolê, evê beriyê evê çolê
Mijê avête der dolê xunavê girtî kistanê

Xunavê girtî nesrîn e cemed çêbû li sulîn e
Girya me tê ji bo asmîne zerî nayêne seyranê

Zerî tîn û diyar nabin cuşîl tîn û sitar nabin
Çî cindî tîn siyar nabin buye tarî li gûlanê

Buye tarî û zulmat e sir û serma ji nû hate
Yeşîn Kanûn eda hate binêrin dax û kovanê

Binêr daxa me êxsîra xezal zerbûn rezê mîra
Rîhan barî di avê da rîhan barî di eywanê

.....
Perîşan in li hingûrê ji cumerza gûla jûrî

Micalê d'Berçela bûrî zerî nayêne seyranê¹

---

(1) Dibêjin Melayê Bateyî û Mîrê Muksê gelek hevalê hev ên nêzik bûne. Her sal Mîr, Bateyî dawetî ba xwe dikir. Salekê di meha Çirya Paşî de diçe ba Mîrê Muksê û gelekî li wir dimîne heta Kanûn di ser re derbas dibe. Piştê Bateyî dixwaze vegere navça Hekariyê, gundê

---

xwe Batê. Wexta Bateyî dighîje Zozanê Ber Çela, ku zozanekî gelek bi nav û deng e, ji ber zêde barîna berfê û sermayê li wir dimre û cenazê wî heta biharê di nav berfê de dimîne. Wextê dibe bihar berf dihele, cenazê wî dibinin. Dibêjin ku Bateyî berî mirina xwe vê helbesta han nivîsiye, wextê cenazê wî tê dîtin ev helbesta han li ser wî derdikeve. Wisa tê xwiyakirin ku ev heyva han heyva Sibatê buye. Êdî ez nizanîm eva han rast e yan na.

Lê eva han eşkere dibe ku Melayê Bateyî li Muksê xwendîye; ji ber ku ev bajar ciyê xwendinê buye. Medresa Mîr Hesênê Welî, ya li Kurdistanê Tirkiyê (Muksê) ya bi nav û deng, gelek kesan tê da xwendine û îcaza xwendinê wergirtine. Şairê bi nav û deng Feqiyê Teyran jî li wir xwendîye. Her wiha zanayê behremendê Kurd Bediuzzaman (Seîdê N.M) Nursî jî di vê medresê de xwendîye.

Mîr Hesên yek ji mîrê Muksê ye û medrese li ser navê wî hatiye binavkirin, lê ez nizanîm di kîjan salê de. Ne dût e 300 sal berî niha yan jî hê dûtir be. Ev medresa han, wek Medresa Mîr Avdelî û Medresa Sor (li Cizîra Botan) gelek bi nav û deng buye. Gelek mal û ewqaf tê de hebûne û heta niha jî...

Mîr Hesênê Welî, li Muksê di nav çîyan de gelek tekya ava kirine, ji bo ku xelk û karwan tê de bimînin û bixewin. Nemaze di mewsimê zivistanê de, çaxê hemû cî û rê di bin befrê de diman. Heta niha jî tekyayek di nav Çiyayê Axirofê de maye, ku ev çiya bilintirîn û mezintirîn çiyayê wê navçê ye û dikeve navbera Muksê û Kavaşê (Gewaş, Westan n.m). Xercên vê tekyayê jî alî malên Medresa Mîr Hesênê Welî ve tên temînkirin.

Muks bajarekî gelek biçûk e û di nav çîyayan de ye (niha nehiyeka qeza Kewaşê ye n.m.), gelek baxçe û baxên wê hene û ava wê pîrr e. Nêzikî nivê ava Dicle jî wir tê. Ev ava han jî nav şikeftêkê dizê. Muks, berê gelek mezin bûye: Taxa Deştê, Taxa Nancoxê, Taxa Apîrê Xaman û Taxa Bajêr taxên kevn ên Muksê ne û niha xerabe ne. Ji ber ku berê Ermenî di wan taxan de bûn, gava ew çûn ev taxên han xalî man.

Ev helbesta han ne temam e, mumkun e ku gelek jê kêm be.

Xuşîl: şape (renî) ya berfê ye.

Gulan: navê cihekî ye.

Bateyî

El wefayê weslê canan xemz û naza min nehat
Ya tu qelbê aşiqan î gul nîgara min nehat
Mam di qeyda derd û daxan xem kusara min nehat
Sibhe nabit wê şevê dengê minara min nehat

Derd û dax im bê qerar im bê bihar im bê çîmen
Bê hebîb im bê tebîb im hem xerîb im bê weten
Şubhê Ye'qûbî ji eşqa Yûsufî gul pîrehan
Mu'nisê derd û xeman im sakînê beytul h'ezen.
Tar û mar im întîzar im şehsuwara min nehat

Pertewa şem'a cemalê min disojit dem bi dem
Îştîyaqa zulf û xalan têk kirim deryayê xem
Dame ber pêça ¹ firaqê weslê qet nakit kerem
Ma mededkarê mebit "înna fetehna" sibh û dem
Werne sotim ateşe dil şehriyara min nehat

Şubhê mestan im wekû dîwane ez diwan ne ser
Badenoş im pur xuroş im bêyî huş im derbeder
Hesret û hicrîn keser mehbûb û xîrin bî'l-nezer
Bîl firaqî lîl telaq bê sikûn im ta seher
Xo leb nuşîn ba ezîz im dîlnîgara min nehat

Meclisa bê saz û hey hey min nevêt naçime yê
Bê def û bê çeng û bê ney min nevêt naçime yê
Bezmeya bê yarê Batey min nevêt naçime yê ²
Bê feraxet yarê Batê işwegada min nehat

---

(1) Ev peyv wiha hatibû, lê ne dîr e "pêta" yan "pênca" be.

(2) "Kuruşman" wiha hatibû di nav keşkula destnivîs de.

Bateyî

Hulo rabe Ebul Qasim hulo ey qasidê ekber
Hulo fexra Binî Haşim hulo rabe tu yî rehber

Hulo ey seyidê alem hulo ey mefexerê Adem
Ji rewdê rabibî xatem ji nav wê merqeda enwer

Ji nav wê merqeda nûrîn hulo "Taha" hulo "Yasîn"
Ji dûrî sotin em miskîn hulo mehderçiyê mehşer

Hulo carek di h'inê da ku da nûr çêt di h'inê da
Heta kengî d'Medîne da niqab pûşî niqab li ser

Niqab û perdeya bavê li mehcûran dem û gavê
Ji zehmet lê bikit avê şefa'et kî ji bo meh'der

Tu yî xahê şefa'atê sivik sazê munacatê
Hulo nûra hidayatê îmamê mescid û minber

Îmamê enbiyan î tu li Qur'an xudanî tu
Yeqîn em xoş şivan î tu şivanê ummetê yekser

Şivanê esh'erê gulbav hulo ey nêrgiza têr av
Xedenga işweê pur tav bike ez kîsewa 'enber

'Enberîn beyne zulfeynî xudanê qab û qewseyan
Li ser çavên me ne'lên bi te ey da'iyê serwer

Tu yî da'î hebîb Ellah firaqê sotin em wellah
Terehh'em ya nebiyûllah le mehcûran hilo binker

Hilo carek ji wî xakî siyarê heft eflakî
Belê sultanê lewlakî tu yî ey saqiyê kewser

Ela ya eyyuhe's-saqî xudanê 'ehd û mîsaq î
Hulo siwarê Boraqî here pêş Xaliqê Ekber

Here pêşê Xudayê me rehîm û rehnumayê me
Şefa'et ke xetayê me li dîwanê bike meh'der

Bike meh'der li dîwanê di roja heşr û mîzanê
Efû kin me ji îsyânê nebin şermende ey serwer

Di roja heşrê pir hey hey hezaran pê li se yek pey
Bi koma ra biya Batey xudanê bexş birew bugzer

Bateyî

Muhemmed seyyidê alem şeffî'ê roja mîzanê
Çiraxê dîdeê Adem xudanê wehy û Furqanê

Xudanê wehy û tenzilê bi eqlam bi tebcilê ¹
Qelem da nesxê Încilê nema Tewrat û xeclanî

Çe Încil û çe Tewrat in di mensûx in di mulx'at in
Bi wî navî misemmat in hukim çû kenzê rehmanî

Bi hukmê seyyidê mursel nebiyê axir û ewwel
Betal kir dînha mucmel bi ayat û bi Quranê

Bi ayat bi tewhidê ji teşrifê û temcîdê
Şeva xurrem di tewlîdê senem hûr bûn di Tîcanê

Nigûn ser bûn senem aciz ji tewlîda gula qurmiz
Bi Kesrayê geha mu'ciz tezelzul kefte eywanê

Buye mizgîn di dinyayê şikufte wird re'nayê
Ji baxê Îstefeynayê Qureyşî eslê însan î

Qureyşî bû penahê dîn xudanê sûreê yasîn
Şivanê kûdekê nûrîn melek hatin di fermanê

---

(1) Hatibû "bitecmil"

Melek hatin bi te'cîlê du şeq kir sîne Cibrîlî
"Elem neşreh" tê tenzîl dîkit tewzih û tîbyanî

Xudanê text û "lewlake" siyarê heft eflake
Li erş merkeza xak e ji bo wî hate kêşanê

Ji bo wî çêbû ev alem nebî bû hêj berî Adem
Ti îxbarî wekû xatem çiraxê ehlê îmanê

Çiraxê rohaniya ummet ji bo çî tu bûyî xilqet
Fetahê dergêhê Cennet emîrê sedrê dîwanê

Emîrê textê uqbayê siha wî darê tubayê
Xuzî carek li dinyayê bidîta min tuwî anê

Tu anî û h'inî bû dilim muştaqê dînê bû
Le rêgayê Medînê bû Resûlê Heşimî kanê

Resûlê Haşimî sabir hemîş "Taha" hemîş h'aşir
Dil û canê me bû agir ji nar û pêtê hicranê

Çi nar û pêtê da ser me evîna te qewî germ e
Du çavan tê bikim surme ji toza rewzê astanê

Ji toza wê derazîne dikim feryad û nalîne
Xudê çêkit di wê h'inê wîsala lutf û îhsanê

Wîsala seyyidê ehbab Xudayê minber û mihrab
Muyesser bin li min esbab me can havête meydanê

Me can bada fîdayê te tenim xaka serayê te
Ziban weqfa senayê te dilê min 'ebdê fermanê

Dilim qendîla rewzê bit lebim nezdîkî hewzê bit
Ji ehlê sidq û fewzê bit ez im muhtacê xufranê

Du alem pêkve muhtacê ji bo wan hatî îxracê
Şeva ew çûye Mî'racê çi xulxul kefte eywanê

Çi xulxul hate ez xebra sedayê Gunbeda Xedra
Ke "subhane'l lezi esra" ji Qudsê çûye dîwanê

Ela ey seyyidê sefwet tu roja heşr û pur fitnet
Be tîjêd ummiyê ummet fikende ser û çokanê

Fikende ser biya derbey dikim hêvî ji mîrê hey
Şefa'et kî ji bo Batey bide ber zillê siwanê

Melayê Cizîrî

Ev du helbestên Melayê Cizîrî di nav dîwana wî de çap nebûne, lewra baş dibînim ku wan li vê derê tevî van helbestên din bidim çapkirin.

Mela Ehmedê Nalbend texmîsa vê şîirî kiriye. Gelek şîirên Melayê Cizîrî yên dîtir min dîtine ku heta niha nehatine çapkirin:

Îro ji cemala te dilê min bi birîn e
Ellah çi hebîbî çi tebîbî vekewîne

Mislê te ne Adem û ne Îbrahîm ne Nûh
Yûsuf bi te mehbûb û li Ye'qûbî şêrîn e

Xeyrê te nehin der sedefê behr wucûd î
Lew lazim e em qesdê bikin rahî Medîne

Gava ku tu hatî buye ronahî li her ca
Êdî me nedî, zulm û xerabî veşerîne

Ger dê tu nebuya nedibû çerxê be dair
Sergeşte ji şewqê tenê ne melikî ne

Carek tu nezer ke minê miskîne xeribe
Berde me ji hebsê û ji zîndanê derîne

Mî'racê digel kes nebûyî sedrê rîsalet
Qasid ji Xudê bo te bi Cîbrîlê emîn e

Ebûbekir û 'Umer her du ji hubba te dinalin
Meqtûl ji firqa te çî 'Usman û Elî ne

Îsmê te yê mektûb e digel îsmê Xudayî
Çend muznib û asî bi wî navî xefirîne

Fehmê min e qasir û neşêm wesfê eda kim
Meddah ji nûra xaliq û hindî melekî ne

Daîm ji xeyala te me sed nale di dil da
Lewra ji misala te çû sorgul me nedîne

Zalim veşerî kufirî nema qet di dinê da
Cennet bi wî remzî xemilîn hûr û perî ne

Şems û qemer û şu'le ji ruyê te veda bû
Ya mûm ji te bû mûm û şemalî ji ayîn e

'Ekse ji rehnê te şeb û rojan wedixazin
Hindî ku hene xemleê mîr'at û ayîne

Carek tu şefa'et ke bi navê xwe ji bo min
Lewra ku Melê xeyrî te îmdadî çu nîne

Melayê Cizîrî

Ey dil were weqtê mecal da kin senaya Hindiyan
Ebdal bibin hem laûbal dîsan ji dest wan xemriyan

Dîsan ji dest wan sorgulan pir can ji xala filfilan
Perde ji tayê sunbulan bend bûm bi dava bendiyan

Bend bûm bi dava enberîn şaha ji bin perda berê
Rengên siyah jê ku birîn da bête çengê cindiyan

Da bête ceng û herb û şer zulfa ji qewsê bê weter
Têk da xûrîn Tirk û Teter deng tete nêva sitîyan

Sotem medîm ez bûm mudam çûne ji dest eql û wefam
Mecnûn ez sehra meqam dil kefte zarê ef'îyan

Ef'eya li ser wa silsilên reşmar ji dur can kemilîn
Di berda binêr baxê gulîn daim xeyala hebsiyan

Mehbûs im ez zîndan qefes şaha ji min girtin hewes
Zaxa ji dêm rengê weres mexlûq ji miskê cismiyan

Mexlûq ji misk rengê cesed dindan û lêv le'l û bered
Bêwa niye ew reng çu qed di mexrib û di şerqîyan

Nîne di şerq ew reng zerî însaneke mislê perî
Mewla ji nûrê aferî nayêt ji wê din wesfiyan

Ehmed mebe cewr û cefa tu terk meke emrê Îlah
Lew aqîbet wê bèn fena bigre terîqa şer'îyan

Mensûrê Girgaşî

Mensûr şairekî kevn ê Kurd e. Xelkê gundê Girgaşê ye. Girgaş, gundekî biçûk ê navça Behdînan (Kurdîstana Îraqê n.m.) e û dikeve rojhilatê bajarê Amêdiyê. Di bin rêze-çiyayekî ji Çiyayê Garê de ye. Navbera herdukan nêzikî sê saet rê ye.

Mamoste Elaeddîn Secadî, di Mêjûyî Edebî Kurdî, rûpela 536'an de bi kurtî behsa Mensûr kiriye. Dibêje "Mensûr xelkê Botan e û hevçaxê Melayê Bateyî ye."

Min nameyek ji Seyda Şêx Memduhê Birifkanî re şand û hinek pirsîyar jê kirin, ji ber ku şarezayîya wî li ser şair û helbestên Kurdî heye. Di nama xwe ya ji min re şandî de dibêje: "*Mensûr xelkê Girgaşê bûye û hevçaxê Melayê Bateyî ye. Di navbera herdukan de munazereyeka bi şî'r heye.*"

Em ji derveyî vê tiştêkî din li ser jiyana wî şairî nizanin. Em nizanin di kîjan salê de ji diya xwe bûye, kengî miriye û jiyana wî çawan bûye. Em eva han tenê dizanin ku 209 sal berî niha bûye. Ji ber ku helbesta wî ya "*Subhan ji Şah e bê çun*" di nav wê keşkula destnivîs de heye.

Ev helbesta han li ser biharê hatiye, gelek xweş û rewan e. Gotinên Kurdî yên gelek giranbiha tê de ne û heta niha kêm

helbestên wiha xweş li ser biharê hatine nivîsîn.

Ev helbesta han di navça Behdînan de bi navê *Beyta Bi-harê* bi nav û deng e û gelek kes dibêjin ku ev helbesta han a **Bekir Begê Erzî** ye. Lê eva han ne rast e. Ji ber ku navê Mensûr di rêza dawiyê de heye û her wiha di wê destnivîsê de bi navê Mensûr hatiye nivîsîn. Wextê di nav wê helbestê de hatiye nivîsîn (1181'ê hicrî) temenê (umrê) Bekir Beg du sal bûye. Bekir Beg di sala 1179'ê hicrî de ji diya xwe bûye.

Lê helbesteke Bekir Beg jî li ser biharê heye. Gelek nêzikî vê helbesta Mensûr e: Ger mirov herdukan bixwîne, mirov dikare bibîne ku Bekir Beg vê helbesta xwe li ber a Mensûr nivîsiye, lê negihîştiye sewiya wî, her çiqas şairekî mezin jî bûye. Helbesta wî Medîna xweştirîn helbest e.

Mensûr Girgaşî

Subhan ji Şahê bê çun çi biharek keskûn e
Qadir "kun feyekûn" ji erdan derbûn 'iyûne
Kuhsarê di mehzûn bi îzna wî vebûne

Kuhsara vederkeftin hilalan ser hilîne
Di nêv kevran verestî beyan bû erdê şîne
Tevrî ji bin derkeftin kêrî bibûn rengîne

Muneqêş bû cîbale ji palal û beybûnan
Ji dengê re'dê biharê wê hilat kêrestûne
Wê nazil bûyî xelate biyaban tezyîn bûne

Tezyîn bûn koh û sehra bi lutfâ zulcelalî
Ehmer bûn deşt û çiya bi kulilkên biharî
Yeqîn xelatî îlah ji bû dinyayê hinarî

Xel'etî sor û zer bûn hinarî ji bo gelûke
Kuhsara munewwer bûn murxan li ser çîk çîk e
Li mêrxuzarê di rengîn 'endelî like like

Sipehî bibûn mêrxuzar bi kevî yû kaniyêt biharê
Muneqêş bûn cûybar têtin dengê 'endelî
Bi sosin û binevşan bi nêrgizêt xumarî

Temam kemilîn dunya bi zîyneta biharê
Kebkê¹ d'muwetten çiya wêt jor da hatin xarê
Dê xebirdim ji hemiyân hind bû medhê Adarê

---

(6) kebk: kew

Nîsan bi lufafet e bi kevî yû kaniyan
Kêrî bûne cinnete bi qudreta rebbaniye
Çi xelkî bê' îbret e dana be nêv şahiyân

Şahî û sefa û sirûr ew sabitin d'biharê
Çiya girîyan di me'mûr di nevsêt cûybarê
Zahir bû cumle mestûr d'meha paşî Adarê

Cobar û bax û bistan kamil bibûn tevave
Şehlûl û 'endelî bûn meşyane hatin nave
Cewab bibine reqîban wal' nêrgiza xunav e

Nêrgiza bişkoj daye sosin hem xûrûş e
Lale pur cefa ye sunbul bi qeba poş e
Biharekî i'îla ye sosin zêrîn girş e

Sosin di nav baxan zan zor digrin xunavê
Nêrgizê ser çiqande qedeh pur bû ji avê
Sîmen wereq nişan da 'eksî li neqsê avê

Neqsî kirin cûybar bela çû werda exder
Sinober û gulbihar kulîlkêt mu'enber
Gulşilêl û lalezar nîsanokên di ehmer

Ehmerî sorî tarî daxa li ruyê lale
Zerwişan bû xumarî şebnem lê bûye jale
'Irqîn¹ bûn biharê bi qurmiz şîn û ale

Qurmiz û şîn û sefid mulebbes bûn kuhsar
Keski seraser demîd teyyibe bûn cûybar
Fezleke pake se'îd muferreh bûn mêrxuzar

---

(1) 'Irq: baş nehat xwendin, ne dûr e kelîmeyer din be.

Muffereh bûne zînî turazînî dibin xweş
Pak xemilîn bi şînî kesk û zer û al û reş
Pîvazî yû yasemîn girik gêran muneqqeş

Neqqaşi gêra qelem resand şebriza şîne
Gerdena wekû 'elem ji bin befrê hilîne
Beybûn bibûn der qedem lazimêt êk dimîne

Beybûnokêt nihala jê têt bêna mu'enber
Gerden ji reng piyalan dirrêj in miskê ezfer
Nezer da ev cîbalan mukemmel bûn sor û zer

Sor û zerê semawî çiya kirin 'eyane
Bi narincî yû mawî kulîlk kirin beyane
Du meh d'çûne musawî xelas bibû Nîsane

Di vê meha Nîsanê bûne selatîn cebel
Dahat meha Gulanê roj hate j'burca h'emel
Xoş bû weqtê seyranê dunya bûbû mukemmel

Dunya bûbû bişrûne turazîn bû dila ra
Bi emrê "Kaf" û "Nûn"e werandin 'enber sara
Bi 'etrî şah bûne çîmen li wan nizara

Nizar ku bûne xara beroj ku bûne etles
Reşandin 'enber sara ji zêr camî museddes
Di mexrib û sehara ve ezman hate exres

Exres ku 'endelî bûn kebkê di kuhsaran
Di subha ewwelî bûn êvaran car û baran
Şehlûl û 'endelîb û bilakutka¹ beyaran

---

(1) bilakutik teyrek e.

Bilakutk û 'endelî pur ji neqşî selîm in
Dixûnin subha ewwelî di zikrê şahê 'elîm in
Şebî gulî bilbilî e aşiqê nesîm in

Nesîm bi weqtê seher dixşêt li teyibatân
Sik li dîmaxê esfer êk e ji mu'cîzatan(1)
Bi keskî nivîsî mexder tuxra sirrî beratan

Tuxra ku zer nîşan kir dav bilbilê malxirab
Seba 'enber vişan kir mînayî reng da ciwab
Gulê xunçe 'eyan kir bi hal û xef da ciwab

Ez sorgula bi naz im me mesken sehen bax e
Sed car ku ez mecaz im dilê te vetnim dax e
Keşfa cemî' razim meftûh her dîmax e

Dîmax sote bilbil ji bihna min dinalin
Çîçek û terh û sinbil hindî zehr li bal in
Av û hewa di daxil di bezma lisanê hal in

Bi lîsan halê tiyûr in seyrangeha nexmesaz
Lale kevî di hûr in zînet li baxê mecaz
'Enber û 'ud û kafûr tawûs û zax û şehbaz

Şehbazê emrê ehed felek kirin neyligon (nîlgun)
Daniya fersê zumerred reqem kirin "Kaf" û "Nûn"
Nuqteyê ma la 'eded bi nexme ma yeştehûn

Bi nexmeê tesbîhan ve ezman tîn tuyûre
Ji exres û fesîhan pakî dibit zuhûre
Ji Mûsa yû Mesîhe da'î bi xo Mensûr e

---

(1) peyva "sik" her wiha hatibû nivîsîn, dibe ku xelet be.

Mîna

Em nizanin ev şairê han kî ye navê wî çî ye û xelkê ku ye... Heta niha tu dîrokvanî, navê wî jî wek yê Macin û Sadiq ne-nivîsiye, belkî helbestên wî jî nedîtiye. Van helbestên han jî min jî wê keşkula bi destnivîs wergirtiye.

Wisa tê xwiyakirin ku ev şairê han Kurd e, Mîna leqeba wî ye û vê leqebê di dawiya helbestên xwe de nivîsiye. Dibe ku hevçaxê Melayê Bateyî bûye, lê ne dût e ku hevçaxê Ehmedê Xanî, yan yê Elî Herîrî, Melayê Cizîrî û yê Feqiyê Teyran jî be. Çimkî di navbera nivîsandina wê destnivîsê (1181'ê h.) û mirina Ehmedê Xanî de 61 sal hene. Xanî di sala 1119'ê h. de koça dawî kiriye.

Her wiha ne dût e ku Macin, Sadiq û Mensûr jî hevçaxên Mîna, Bateyî û Xanî bin yan jî berî wan bin. Her çend Xanî navê wan di Men û Zînê de neaniye, lê neanîna navê wan di Mem û Zînê de wek yê Bateyî, wisa dide xwiyakirin ku evên han ne berî Xanî bûne, yan jî hevçaxê wî bûne lê wexta Mem û Zîn nivîsandiye, ew ne bi nav û deng bûne.

Di dawiyê de em digihîjin wê qenaetê ku di sedê 10 û 11'ê hicrî de, hûnandina helbestan bi zimanê Kurdî belav bûye. Di Kurdistanê de bi lehca Kurmancî gelek şairên Kurdan helbest nivîsandine, her çî qas gelek helbestên wan wenda bûne jî. Wekî Mîna, Macin, Mensûr û Sadiq; helbestên van her çar şairan baştirîn belge ne ku evên han gelek şairên bilind bûne.

Mîna

Metle'ê wechêt hebîba min şefeq jê hate der
Rewneqî da Kohê Qaf alem munewwer bû ji ber
Her kesê wê sa'etê vêran bi dil bikra nezer
Damujêtin têk wucûda wî ji pa ta firqê ser
Lew me dayî iltîfat paşî me jî kirbû hezer

Lew me jî kirbû hezer tirsam bisojit ew bi hal
Ew tecellaya cemala sûreta pir xet û xal
Yan ji ber narê firaqâ dilberê be'del wîsal
Lew newêram ez bibînim dilbera şox û şepal
Man ji bo min hesret û nalîn û efxan û keser

Sed keser min jê di dil nalîn ji ber tèn bêhisab
Lew ji ber narê evînê cerg û mêlak bûn kebab
Qet nema bêtin ji sîna xebxebê yek qetre ab
Yan ji hewza gerdena zer bêne seyla bê hubab
Bêne ser narê dilê min da nesojitin ceger

Min ceger da sotinê çibkim ku min nayêt ji dest
Lew ku serxoş im ji cama şerbetê roja "elest"
Hate seyra qametê îlan ji xemrê bûn di mest
Çûme seyrê ebleqan wan ejderan qelbê me gest
Dil reva bir dilberê dîsa ji min wextê seher

Lew seher dil bir ji min bêhed ve min rabû evîn
Zahirê xeşm û xezeb bû batinê hubb û kenîn
Kes nebû alim bi sirra me li ser rûyê zemîn
Lew ku min "Qal û Bela" muhbet viwêra bû nihîn
Her ji tesnîfê cemelê sed kitab in min jiber

Min jiber ilmê cernal e lew dibêjim nukteyan
Min wucûd têk ilmêhal e pir ji qewl û sî'xeyan
Sifheya lê "Sad" û "Dal"e merkezêt wan noqteyan
Min dikir bêhed mutale fesi û babêt xemzeyan
Lew mudam her dil bi nal e muhbetê dil kir bi ker

Muhbetê dil muhtela kir mame bê dil ez xerîb
Agirê eşqê bîna kir pêtiyan da dil ecîb
Eql û me'rîfet reha kir lem'eya husna hebîb
Dilberê cewr û cefa kir lew bi min xoş in reqîb
Heq bi hubbê dil cela kir lew me dil mesrûr e her

Lew me dil mesrûrî hal e daîmen jê têt xûroş
Nazika gerdên şemal e hate metle'ê perdepoş
Wê li ser destê piyale gote min wer mey binoş
Ew meya mexmûr e al e min vexwar ex çûm ji hûş
Lew dilê tê sed melal e geh cehîm e geh seqer

Ew dilê şubhet cehîme daîmen coşen kelîn
Xemzeyêt yara qedîme sed xedenk lêdan nihîn
Lew mudam ez pir girî me min qewî teşin birîn
Eqrebêt ser helqe "Mîm"e deq li xalêt filfilîn
Xemriyên 'enber şemûm e gerdena zer rehguzer

Gerdena zer rehguzar e rêbuwara xemriyan
Şetrî yû belg û guhar e hem refîqêt rîşîyan
Têk û vêk dan hatine xare silsilên lêk aliyan
Sunbulan girtin kenare sef vebestin ef'îyan
Ser milan her lê bihar e kesk û şin û sor û zer

Kesk û şin û sor û zer tèn rîşî yû belg û guhar
Cebhetên sunbul veser tèn şubhê cûkanan di xwar
Ew tigel xalan veşer tèn ef'îyan girtin kenar
Ce'deyên eswed di ber tèn têk ji bala tene xar
Daîmen weqtê seher tèn yan kî yan tîr jê bi per

Yan kî yan tîr jê dibarin têne qelban rast û çep
Cumle serpeykan ji nar in pir bi êşan in 'eceb
Wan kemankêş aşîkar in Turk û Gurcîn û Ereb
Aşîqan kohvan diyar in lew dinalin bê edeb
Ew elem nayên veşarîn ger ji 'eynan bêt eser

Pir eser kir wan 'iyûnan lew zêf û zer kirim
Ma bi şemşîrê firaqê kuştim û ker ker kirim
Ez ti çara hicr û hermana evîne werkim
Bê dil û sem' û beser hêlam û çû ebter kirim
Mam di tora dûriyê werbûm neşem jê biçme der

Ez neşem xelq û reha bîm lew qewî heyran im ez
Bendê şeb rengîn dihum kuştîyê 'eynan im ez
Ma di medhêt wan sîfatan bilbilê xoşxan im ez
Serxoş û mest û xirab û bê ser û saman im ez
Dilbera ebrû-keman dil daye ber tîra Qecer

Min nema dil ya Îlahî her Tu min rizgar bikî
Min ji bada eşq û şewqê serxoş û hûşyar bikî
Min fedayî xakî paya Ehmedê muxtar bikî
Hem di nîva asîtana Mistefa m' şarda bikî
Da ku Mîna şubhê qemtîrê bibête xakî der

Mîna:

Ev helbesta han jî ya Mîna ye ku li ser nezma helbesta Melayê Cizîrî ya " Feleka Etles" hatiye nivîsîn. Di gelek gotinan de wek hev in. Îcar ne dûr e ku Mîna wê helbesta Cizîrî dîtibe û li ber wê helbesta xwe danibe.

Ey çehre perî dil me ji eşqa te kebab e
Daîm ji fîraqa te, me can her bi 'ezab e

Perwane mîsal in û ji hubba te bi reqs in
Ezman tezen û qelb û ceger çeng û rebab e

Şewqa te li nik ehlê dilan behrê 'emîq e
Sed şukrê ku dil min di wê deryayê hubab e

Se'yê dikirin cumle xewasin di meanê
Bo eslê gewher xo sedef bûye niqabe

Mecmû' di wê deryayê serasîme¹ digerrhin
Heyran û perîşan dilê sermest û xirabe

Meqsûd ku bibînin te bi çehvên te beşer pûş
Husna te bikin seyr û nebit cismê hîcabe

Perda beşerê dê bi çi ayîne sifet kin
Madam tu nekî lê nezerek şubhê xurabe

---

(1) Ev kelîma "sîma" di wê destnivîsê de hatibû nivîsîn, lê dibe ku "sera ser" be (Ne wilo ye, "sera" û "sîme" divê bi hev re bîn nivîsîn. "Serasîme" yanî "sersem", "gêj" N.M)

Wesfên di cemala te neşem qet xo eda kim
Lew meseleyek husna te wahid du kitab e

Têk kewn û mekan û rûz û şeb 'alemî cism e
Êk ilmê ehed sirrê "elest" fehme cewab e

Berqek ji cewaba te eger bête zuhûrê
Dê hey bibin emwatî hemû bèn vê xitabe

Cennet ji gulistanê cemala te hebîbî
Gul xonçe ye ke girtî ji bêhna te gulabe

Ma nînin wekû min te du sed tûleyê dergah
Mehrûm ji çi nîme ji me ra ev çi xizab e

Carek bi kerem min vê huzûrê tu bixûne
Da ser binihim ber qedemê şubhê kilabe

Geh geh tu bi ne'lên di xo di çehvên me vemale
Çendan ku segê kûyê ti me lêkî sewab e

Nisbet me divêt em vitedeyn gerçî bi seg' bin
Madam ji gedayê 'etebê bêne hisabe

Hîvî we dikim min ji derî qet neçifûnî
..... 1

Ya Rebbî bi heq zat û sîfat û kutuben xwe
Mînayî li dekê 'Heremê kiyye turab e 2

---

(1) Ev xet ketibû

(2) Ev xet leng e, ne rewan e

Mîna:

Gelek ji vê helbesta han kêr e. Di wê keşkulê de di navbera van her du helbestên Mîna de hatibû nivîsîn. Di dawiyê de navê Mîna tune. Ji ber ku gelek rêzên (dêrên) wê jê ketine. Lê ji bo ku di navbera van her du helbestan de bû ez dibêjim eva han jî ya Mîna ye.

Kes niye îro xeber kit xizm û xemxarên di min
Da di hewara me bên yar û wefadarên di min
Min nevêt kesê pê bizanî xeyrî sirrdarên di min
Her kes îro bibînit çeşm û xubarên di min
Ew dizanî nukteyê wan qewl û goftarên di min

Mezhebê eşqê qedîm e kî dişê te'wîl bike
Her kesê lê bipêçî gerdenî şêr pil bike
Lew beyana wê hedîsê cahîlek mucmel bike
Dê bikin pîrê xerabatê meger ew hel bike
Wa'iz û muftî nizanîn beyt û eş'arên di min

..... min dîtin xeraman çûne mal
..... yiman xuş xuşim hatin vebal
..... le bi wan hesb hal
..... esraran betal
..... ywarên di min

Hûn werin xelqo li dû min şehrezayê cade yim
Salikê rahê heqîqet peyrewê dilsade yim
Meyxur û mest im meger meddahê esilzade yim
Ez ku îro serxoş im xelqo ne mestê bade yim
Kes nizanî wê sîrrê îlla meger yarên di min

Ew ewê sirrê dixanit ê ku yarê kuştî bit
Yan bi xûna wan hebîba dest û bazû riştî bit
Yan xo seylaba cinûnî eql û dîn ramiştî bit
Yan meger yek ser bi badê dest li 'eqlî şuştî bit
Werne her 'aqil nihin waqif bi esrarên di min

.....

.....

..... zi xud binê xecel
Zahida kirdî riyayî pak bikî ez can û dil
Da bibî hevalkirdê koç û koçbarên di min

Çend zeman 'umrim bi xeflet bi yî eşqim rabihar
Min penadanî teleb kir çû ji dest min rûzîgar
Şukr û minnet paşî wê eşqê di dil da qîrar
Baxêk'im çêkird ji esrarên di eşqê mêwedar
Dare Tûbayê dibêm şaxêk le wan darên di min

Baxêk'im çêkir le erkanên di eşqê pir usûl
Daîmen teyr tê dixwînî her bi bang û kûle kûl
Her kesê cîranê min bê ta ebet nabit melûl
Min bi ustadî le bo wî bilbilî kirdim qebûl
Daîmen gul her disojin bax û gulzarên di min

Macin

Macin jî şairekî Kurd ê nenas e. Heta niha kesekî navê wî di tu kitêbê de neaniye.

Hemû tiştên ku em li ser wî dizanin eva han e ku bi kêmasî berî 209 salan niha hebuye. Vê helbesta wî ya jêr di wê keşkula destnivîs de bû. Ev helbest gelekî nêzî helbesta Melayê Batweyî ya ku bi vê misrayê dest pê dike: "Subh û êvarê, şeva tarî şemala kê yî tu".

Eva han nişana wê yekê ye ku yekî ji wan helbesta ya din dîtiye. Vêca em nizanin ka kîjan di pêşiya yê din de ye û kê pêşiya yê din helbest nivîsiye.

Li ba min nêzîktirîn eva han e ku her du hevçaxê hev bûne ku di sedê 11 heta 12'ê hicrî de jiyane.

Helbesta Macin a rewan eva han e:

Sorgula xonçe dehen nazik nihala kê yî tu
Mehweşa gul pirehen şox û şepala kê yî tu
Gul ruxa sîmen zeqin fikr û xiyala kê yî tu
Ahûya Deştâ Xeten mişkên xezala kê yî tu
Nazika sîma semen qenc û delala kê yî tu

Ew çi dêm e ew çi rû ne ew çi zulf e ew çi xal
Ew çi gulbaxê gulan e ew çi husn e bê mîsal
Ew çi ebrû ne çi qews in ew çi "Nûn" in reng hîlal
Ew çi mujgan in çi tîr in ew çi elmas in bi qal
Qatilê xûnrêz û xûnxur pur qîtala kê yî tu

Ew çi badam in siyah in ew çi çav in xemzerîz
Ew çi rîhanên di şeng in ew çi zulf in mişkêbiz
Ew çi Hindû ne siyah dil ew çi xal in fitne xîz
Ew çi lêv in ruhî perwer ew çi 'unab in ezîz
Leb xemûş î badenûş î laûbala kê yî tu

Ew çi bejn e ew çi qamet ew çi qedd e dil ruba
Ew çi exbar in te can de ew çi durr in pur buha
Ew çi narinc û turunc in ew çi sêv in sîneca
Ew çi mehtab in binagûş ew çi subh e nûrfeza
Rohniya şama firaqê şem' û mala kê yî tu

Hûr û eyn î xemrevîn î dil têsîn î dil firîb
Bê qusûr î hem çi hûrî nûra Tûr î pur 'ecîb
Îşwesaz î serfiraz î dilnewaz î dilşekîb
Şahlewend î leb ji qend î çeşmî bend î pur xerîb
Sînesoj î dilfiroj î meh cemala kê yî tu

Ew çi 'ac e rengzucac e ew çi nûrîn gerden e
Ew çi durca le'li kûn e can rewan tê mesken e
Ew çi destên rengxenayî riştina xûna min e
Şubhê te mehbûb û xûb ma qed di dunyayê hene
Cebhe roj î qelbî soj î qed şemala kê yî tu

Ew çi dulbend in muselsel ew çi zincîr in kezî
Ew çi mehyûş in çi ala kesk û sor û qurmizî
Netrik û îlan û şîtrî têt li dêmê tewwuzî
Dê bimeş carek tu serwa min were seyra rezî
Da bi qurbana te bit Macin xezala kê yî tu

Melayê Bateyî

Subh û êvarî şeva tarî şemala kê yî tu
Leyletu'l-qedr û Beratên nûr mala kê yî tu
Çiçeka Baxê Îrem şox bejn û bala kê yî tu
Bo Xwedê key bêje min kanî şepala kê yî tu
Dêm kitêb e zulfû haşî şerh xala kê yî tu

Dilbera gerdênşefîf î daniwa durra Aden
Nazik û mewzûn letîf î nexlîya selwaçîmen
Gullîbas î gulqiyas î gulênî guldîrehan
Ahuya Deştê Tetar î rehzena aska Xeten
Hûriya baxê beheşt î çav xezala ke yî tu

Qiblegaha aşiqan î şengela ebrû zirav
Hate birca şanişînê sed melayik çûn silav
Dax û kohvana evînê sofî canê min tevav
Extera subha se'îd î reş rîhana tablav
Filfila Hindustanê zulf û xala kê yî tu

Ew çi dêm e şahebax e gulşena darul qerar
Sed hezaran nal û awazê bilbil çar kenar(1)
Helqe pê da best û hatin 'eqreb û îlan û mar
Nêrgîza şehla şepal î asemîna mêrxuzar
Lebxemûş î meyfiroş î dêmpiyala kê yî tu

Pêncî salî şehlewendî keftime çaha resed(2)
Min nizanîm çerxê dîme tê heye birca esed
Çengelek avête dil kun kir li min dad û meded
Qelbekî hişk û sefalîn min divêt can tê ebed
Şah li text î dilberê fikr û xiyala kê yî tu

Sefhe kêşa katibê xeybê ji nûra layezal
Xalek e wal' gerdenê mislê berê reş mah û sal
Sed hezaran rikbe hacî tèn tewafa zulf û xal
Netrik û şetrî û îlan dane ber bayê şemal
Laubal î çarde xal î çarde sala kê yî tu

Şehkitêbek min divêt behsî muhebbet bi't-temam
Sed tilsim û sihr tê da pêk ve Suryanî meqam
Ebceda eşqê me xwend û 'eql wenda kir û mam
Hûriya baxê buhuştê tûtîya tawusxeram
Xeyrî Bateyî padişaha min delala kê yî tu

---

(1) Ev rêza han leng e

(2) Ne dûr e ku Bateyî li vir behsa temenê (umrê) xo dike.

Sadiq

Ev şairê han jî şairekî Kurd e û navê wî di dawiya wê helbesta ku di nav wê keşkula destnivîs de hatiye nivîsîn hebû. Ji ber ku navê Sadiq di dawiya vê helbestê de tê, ew ne ya Elî Herîrî lê ya Sadiq e. Tarîxa jiyana vî Şairî jî wek ya Mîna û Macin ne diyar e. Heta niha tu dîroknasî navê wan neaniye.

Eger hinek berhemên wan ên din jî bi dest kevin ne dût e ku di duwarojê de tarîxa jiyana wan ronî bibe.

Xelqna werin **bibînin** çî husneka kemal e
Heyran jî **dîl bimînin** li **sun'a** Zulcelal e

Sun'a Xudê wedayê sefhe ji nûr daniyayê
Enber li ser kêşayê ebrû û xet û xal e

Xalêt şubhê 'enberê dêm herwekû qemerê
Ez têr nabim jî nezerê min qet naçit ji xiyale

Min qet naçit ji bîr e zulfêt şubhê herîr e
Li ser bedra munîr e dagirtibû hilale

Ebrû hilala 'îdê ebleq şubhê nahîdê
Dêm her wekî xurşîdê cebhet meha kemal e

Cebhet meha tevav e rû sorgula xûnav e
Rîhan hatine hindav e nesrînan davê pal e

Nesrînan cûqet best e min nêrayî be heweste
Eqlê min çû ji deste heyran kirim derhal e

Heyran bûm ez li dînê sotim derdê evînê(1)
Ji xo nakim hêviya jînê li min kê mî meh û sal e

Mushefa xet û xalan metnê ji "Lam" û "Dal" an
Ji ber zehmeta eşkalan kesê nakit mutale

Ji çavan xûn dibarî ji dest ebleqêt xumarî
Wekî avêt tê carê bêweqt û bêmecal e

Wesfêt du nazenînan medhêt du sor şêrînan
Wek durr û yaşemînan dibêjim ez îmale(2)

Gerden şîşa nebatê lêv şerbeta heyatê
Ez pê dibim necatê ji derdê pir melal e

Lêvêt şubhet nebatê ez nadim bi heyatê
Ji husna but û latê bi min cah û celal e

---

(1) Di van rêzikan da xwarî heye û ji ber xeletiyê kelîme ne rewan in.

(2) binêr: nota berî niha

Husna te ya hebîb e dilê min jê xerîb e
Ya Ellah tu bikî nesîbe dest bidetin wîsale

Husna te ya hebîb e dilê min jê xerîb e
Ya Ellah tu bikî nesîbe dest bidetin wîsale

Husna te ya dil xah e dilber lebsî siyah e
Bi min Ke'betullah tewaf bikin her sal e

Baxê ku her bihar lê sinbil û lalezar lê
Çend kulîlkêt bi xal lê bilbilî nale-nal e

Dêmê xalêt di hûr lê eniya xulfêt ştûr lê
Rewneqa Kohê Tûr lê mehbûb e bê mûsal e

Mehbûb e bê hemta ye qamet selwê bala ye
Kêû şîva yelza ye gerden bi xo şemal e(1)

Gerdan şem'a kafûrî perde li ser ji nûrî
Rewneqê da ve Tûrî tecella kir cemale

Tecella kirbû carek husna xo ya mubarek
Ehsenellah tebarek çi şems e bêzewal e

Zulfên di şehlewendan biskên mehbûb û rindan
Êxistime qeyd û bendan berdane ve mihale

Çavên di şox û şengan xemzêt di dil firengan
Dil davê ber xedengan xûn vexarin helal e

---

(1) binêr li nota jor.

Mehbûba dil newazan bilinda serfirazan
'Alem qir kir bi nazan qet nabêjit webal e

J'Misrê bînin xeracê j'Hindê bikin taracê
Ji Romê bistînin bacê ji bo xemleya delal e

J'Hindê bibin talanî bikin kilê subhanî
J'bo çehvêt şehsultanî, dema têtin sersal e

Dê çend bibêji Sadiq ji esrar û deqaiq
Evan wesfên di laiq ji husna ya delal e

Bekir Begê Erzî

Biderkeftim temaşa kim tiyê rojê l'dinê dabû
Xeyala dîlberê nakim Medînakim ku peyda bû

Medînakim ji îhsanê hilîn perda derîzanê
Ji bircê hate eywanê miqabil hat û westa bû

Miqabil hat û rawesta du xadim dest li ser desta
Li pêşî dîlberê westa hilat rojal' dinê dabû

Hilat roja wekû weqtê binêrin tali' û bextê
Du dest rûnişt li ser textî sifethûrî Xudê dabû

Sifethûrî melexû bû elîfbejn û perîrû bû
Keşide "Nûn" û ebrû bû berê xo wê bi min dabû

Berê xo da bi min carêk hilîna xadimê çarik
Me dit hil bû ji wê nalek çi ku zêra şeveq dabû

Şefeq dabû me qenc dîtin guhar û berben û tîtin
Mixalif new' û texlît in muresse' cumle lê dabû

Muresse' teyr û qemçî ne rex û rex belg û rêşî ne
Hemî zêr û mirarî ne li ser eniyê temenna bû

Li ser eniyê yeka yek tèn li ta û belg û neturik tèn
Li sîmayê mubarek tèn bi wê sûret muheyya bû

Bi wê sûret muzeyyen bû şerab û pak û rewşen bû
Weko baxê bi çîmen bû du zulfan secde kêşabû

Du kêsî bûn di secdê da sera û bû di bejnê da
Hewayê carekê lêda hejandin zulf û ta ta bû

Hejandin zulf û sunbul bû wekû baxê qeranfil bû
Di wê rojê ji balavê ji rûbarê vegerya bû

Vegeryabû ji rûbarê dev û lêva şeker barî
Du gêsî bûn siyeh tarî wekû îlan vehûnabû

Vehûnabû bi çengala binêr toqê çiqas mala
Durr û gewher bi misqala çu cara kes nekêşa bû(1)

---

(1) Vê helbesta han bi navê Bateyî, min ji Mele Xelîl wergirtibû,
lêbelê Şêx Memduh dibêje eva han a Bekir Beg e û ev malika han a
jêrê ya ku navê Bekir tê de ye ji min re şand:

"Peşîman im qewî gêj im gelek wesfan neşêm bêjim
Bekir me'lûlekî ji mêj im kul û curhan mî hûda bû"
Erza: gundek e dikeve rojavayê Bamernê ya qeza Amêdiyê.

Pirtew (Pertew)

M. Emîn Zekî, di kitêba xwe ya bi navê Tarîxa Kurd û Kurdistan (r. 338'an) de, vî şairê han, bi navê Şah Pertewê Hekarî (navê vî şairî di hin kitêban de weha jî hatiye nivîsîn: Pertew Begê Mîrê Hekarî, Pertûyê Hekarî-nota weşanxana Jîna Nû) navandiye û di derheqê wî de wiha dibêje: *"Zanebûnek me derheqê vî şairî de ev e. Li ser wî hatiye gotin ku vî şairê han diwana xwe bi zimanê Kurdî di sala 1221'ê hicrî (1806'ê mîladî) de tamam kiriye."* M. Emîn Zekî, eva han jî **Daîretu'l-Mearifu'l Îslamiye** wergirtiye.

Di govara **Dengî Gîtî Taze** (hej. 1-2, rûpel: 3, sal: 1944'an) de, navê vî şairî wek "Pirtew Begê Mîrê Hekariyê" hatiye. Di teniştê navê wî de li ser her du helbestên wî yên ku me di vir de jî çapkirine hatiye îşaretkirin ku di sala 1221'ê hicrî de hatine nivîsîn. Her wekî tê zanîn, Xwedê jê weş be, **Huseyîn Huznî Mukriyanî** sernivîskarê vê kovarê bû.

Belê, tiştêk di warê jiyana vî şairî de diyar nîne. Li ba min, Pirtew ne navê wî lê leqeba wî ye. Lê ez nizanim "Şah" yan jî "Beg" çawan bi navê wî ve hatine girêdan. Eger ev şairê han

Pertew Paşa be, ji xwe dîroka jiyana wî ronî ye. Herweku jiyana wî di Daîretu'l-Mearifu'l-Îslamiye, di cildê 3'yan, rûpelê 525'an de hatiye wihaye:

Pertew Muhemmed Se'îd Paşa, eslê wî Teter e, li gundê Diraycet a nêzikî bajarê Urmiyê hatiye dinê. Pişt re çûye Îstebol û bûye karbidestekî Dewleta 'Usmaniyan. Di sala 1240'ê hicrî (1834'ê mîladî) de buye katibu'l-Înşa', di sala 1242'yan de bûye serekê nivîskaran û paşê çûye Misrê... Di sala 1251'ê hicrî(1824'ê mîladî) de bûye wezîrê îş û karê medenî. Pişt re Sultan Mehmûd, di vê salê da wî sirgûnî Skutaerê (Albanya, Arnawûtlûk) kiriye. Lê berî ku bighîje ciyê xwe yê surgûnê, li bajarê Edirnê miriye. Ne dûr e ku Waliyê vî bajarî Mustefa Paşa, jehrî dabite wî.

Dîwana helbestên Pertew Paşa hebûye û di sala 1253'yê hicrî de li Blaq cara yekemîn çap bûye. Di sala 1256'ê hicrî de jî çapa vê dîwana wî li Îstebol hatiye kirin.

Hinek kitêbên Pertew Paşa yên din jî hebûne.

Ji Daîretu'l-Mearifu'l-Îslamiye tê zanîn ku dîwana Pertew Paşa bi Tirkî hatiye nivîsîn, ne bi Kurdî.

Ne dûr e ku Pertew Paşa, bi zimanê Kurdî jî helbest nivîsandibin, ji ber ku xelkê Kurdistanê bûye. Xelkê nêzikî navça Hekariyê bûye û di çerxa 13'ê hicrî(19'ê mîladî) de jiyaye. Yanî di wî çaxê ku hatiye gotin ku Pirtewê şair xwediyê van her du helbestên li vir in.

Eger Pirtewê me yê şair, ne Pertew Muhemmed Se'îd Paşa be, ne dûr e ev hatibe îltîbaskirin bi Pirtew Paşa ve û gotina "Şah" û "Beg" bi navê wî ve hatibe girêdan û jê re Şah Pirtew yan Pertew Beg hatibe gotin.

Pirtew Begê Hekkarî

Me dil bew agir û nîran e dîsa
Ceger jî taze min buryan e dîsa

Neşêm êdî ewan derdê bê hed(1)
Bikêşim lew bi derb û jan e dîsan

Nebûme ez ji weslê ber xuriyê kam
Xuya ye wî ji new buhran e dîsa

Ji xeyrî daxê xem nîne dewayek
Ku ser da derdê bêderman e dîsa

Dilê min kaseya serpûşî dar e
Tijî derd û xem û kovan e dîsa

Li sîngê dit hero sed şûşeyî 'ehd
Ji new qayim dikit peymanê dîsa

Perîşan im ji wê zulfa perîşan
Bi pêç û helqe wek davan e dîsa

Dilê min lew li ateş çun sipend e
Li rûyan xalê 'enber dane dîsa

Venapirsît çiyê halê te Pirtew (Pertew)
Weha bêsebr û bêsamana e dîsa

---

(1) Ev nîvrêzek leng e û di kovara Dengê Gilî Taze (jimare 2 sal 1944) de wiha hatibû nivîsîn

Pirtew Beg

Ez niza billah ji vî derdê xo ra dermanekî
Her dibînim derd û kovana xem û hicranekê

Şem' û 'ariz bête pêş û dil bibeyn hetta seher
Dê bibînî sebrekê aramekê samanekê

Bes niye her dil te xûyî Pîrê Sen'anî mesel
Bendê benda kafirî bêdîn û bêîmanekê

Çavreşa cadûsifet ew sahira pir mekr û fen
Çav û bendê vêtikit her dem bi yek 'inwanekî

Wî ji zulf û xalê danî dam û dane bo dilan
Da biket hebs û qefes her lehz û sergerdanekî

'Işwe tûr e rawada û xemze û fikr û nîgeh(1)
Wê cuda her yek nihan tavête dil peykanekî

Pirtewê mir'xî dilî te ger te pirsî min diye
Wey te destê şoxekê gêsû xemî pêçanekî

---

(1) Ji ber kelîma "rawada" ev rêzik leng e. Lê her di govara Dengî Gîtî Taze (di jimare 1, bergê 2, 1944) de wiha hatibû nivîsîn.

Şêx Nûreddînê Birîfkanî

Şêx Nûreddîn, kurê Şêx Ebdulcebbare kurê Şêx Nûreddînê kurê Şêx Ebûbekirê kurê Şêx Zeynelabidînê kurê Şêx Şemseddîn e.

Şêx Şemseddîn, şêxê terîqeta Xelwetiye bûye. Ji xelkê bajarê Xelatê bûye. Xelat, dikeve ser qeraxê Behra Wanê. Ji Xelatê hatiye Kurdîstana Başûr, di gundê Birîfkan de bi cî bûye. Ev gundê han dikeve nav çiyayên navça Behdînan ên pişt 'Eynsîfînê (Şêxan).

Şêx Nûreddîn di sala 1205'ê hicrî(1795'ê mîladî) de li gundê Birîfkanê hatiye dinê.

Şêx Nûreddîn li ba bavê xo Qur'an xwendîye û jiber kiriye. Pişt re çûye feqîtiyê. Li bajarê Amêdiyê li ba Mele Yehyayê Mizûrî xwendîye û çûye Mûsilê. Li Mûsilê li ba çend zanayên bi nav û deng ên wek Şêx Silêmanê Kurd, Mela Ebdurrehmanê

kurê Mela Îsayê Mûsilî û Şêx Yûsuf Efendiyê kurê Remezan, ewê ku bi navê Îbn Me'hderbaşî bi nav û dang e, xwendiyê û piştê îcaza xwendinê wergirtiye.

Dûvre, Şêx Nûreddîn, îcaza terîqeta Qadiriyê ji Şêx Memduhê kurê Ebdulcelîlê Mûsilî yê Kurd wergirtiye û vegeyriyaye gundê xwe Birîfkanê. Li wir dest bi dersgotinê kiriye û hemû çaxê xwe bi dersdan, tesewwuf û kitêbnivîsinê derbas kiriye.

Ji bilî vî ji bo ku Şêx Nûreddîn gelek meşhûr bû, nav û dengê wî di Kurdistanê de belav bû (heta niha jî belav e), terîqeta Qadiriyê belav kir, gelek xelîfe û mirîdên wî hebûn; 'alimekî mezin bû û di warê tesewwufê de çend kitêb nivîsandine. Her wisa şa'irekî mezin jî bû. Şêx Memduhê Birîfkanî dibêje: "Şêx Nûreddîn bi zimanê Kurdî, Erebî û Farisî çend dîwanê şî'r danîne." Ez gelek sipasî wî dikim ku ev her du helbestên wî ligel hinek malûmatên li ser jiyana wî ji min re şandine.

Şêx Nûreddîn di 1268'ê hicrî de koça dawî kiriye. Gorra wî li gundê Birîfkanê ye û gelek ji xelkê diçin ziyareta gorra wî.

Berhemên Şêx Nûreddîn ev in:

1) **Dîwana helbestan bi zimanê Erebî:** Ev dîwana han niha di nav destnivîsên Camî'el-Kebîr a Mûsilê de ye Xelîfeyê Şêx Nûreddîn; Seyyid Muhemmed Nûrî Mûsilî, piştî mirina seydayê xwe di sala 1280'yê hicrî de vê dîwana han li Mûsilê kom kiriye. Ev dîwana han bi destxeta Seyyid Muhemmed Nûrî ye.

2) **El Bidûr el Cilye fî Mamist elye Hacat el Fiqra' el Sûfiye:** Ev kitêb 108 rûpel e di sala 1268'ê hicrî de hatiye nivîsîn. Niha li Mûsilê, di nav destnivîsên Camî'el-Kebîr de ye

3) **Qesîde Qiret el Iyûn.**

4) **El Cuhr el Meknûn Şerh Qesîde Qiret el Iyûn fî'l-Silûk.**

Ev her du kitêb bi destnivîs di nav destnivîsên Camî'el Kebîr de ne.

5) **Menzûmeyek ku pêşiya wê ev e:**

"Keşeft hebîb fewqel cinneh min se'd el 'ebd 'ele'l-neceh"

Zanayekî şerhek li ser vê menzûmeyê nivîsiye binavê " Mîr'atu'l Heqâiq Heqqu'l-Teraîq fî Beyanî 'Ewsîyatu'l-Heqâiq". Ev şerh bi destnivîs li Medresa Saî'x li Mûsilê heye.

6) El Qesîdu'l Nûniye

7)El Qesîdu'l Hemziye. Pêşiya wê ev e:

"Fe bizalik el-sirru'l munewwer li'l-wera yenhel sirru'l-heqq fi'l-eşya"

Ev her du qesîde digel "Tuhfetu'l-Salikîn 'ela Qesîdetu'l-Şeyx Nûreddîn" di nav destnivîsên El Camî'el-Kebîr de ne. Tuhfetu'l-Salikîn şerha Seyyid Muhammed Nûrî ye ya di sala 1286ê hicrî de li ser yek ji van her du qesîdan daniye û 24 rûpel e.

8) El Mu'şerat el 'işre: Necmeddîn Muhammed Tahir Sai'xzade Mûsilî şerhek li ser vê kiriye û di El Camî'el-Kebîr de heye.(1)

---

(1) Mextûtatu'l-Mûsil a Doktor Dawud el-Çelebî

Şêx Nûreddîn Birîfkanî

Te divê dil te bi rengê meh û xurşîdî celî bit
Her le jingarê sifir cewher û gewher 'emelî bit

Bi celîs mizyê kevn le xu pêçe xemûyî
Da ku 'xessalê tefekkur te bişotin ne belî bit

Nebilît ji te yek reng û nenas ji te resmê
Ins û wehşet ji te ra waris û hem raz û welî bit

Sed pencah şewahid ku li bin cêbê kirasî
Te li herca bi 'eyan şahidna muhtemelî bit

Hefd qaz û qulingan be û kullê siyeh û xezelan
We le kohan çu ku bîn te miqamek cebelî bit

Tut ruhî ji kebabit ca li her kehf û h'efaran
Xo bi ser besta zira'î av ji 'uzran û gelî bit

Xilweta dil ji te rengî nebitin 'eynî nifaçe
Ger te dil em hemî e'xyar û meberra û xelî bit

Text û hikmet we dibînim di binê çah û li ser çel
Qismet jê bikirî sewme'e dê çah û çilî bit

Pîr û ustad çî hacet bi 'Elî Heyder hestin
Şev û rojan ji te ra pîrê xudawendî 'Elî bit

Meh û sal û şev û roj û dem û kat ez hemî 'emr
Me boran bi xisaret ta ve kengî hezelî bit

Wekû tiflan ji 'xurûrê bi dinê xafil in em
Rû siyah in ji Xudê weqt e me şerm û xecelî bit

Xilweyek cilwe ji Nûrî me nedî safî bibit
Cilweya xilwe firan sîfe ji vî bedrê celî bit.

Şêx Nûreddîn

Rast û çep tîr dane canî rast û çep
Qews waş tozê kevanî rast û çep

Bê dil û însaf û zalim fitne xîz
Sîne 'xerbal kir nihanî rast û çep

Ez di xew da bûm me dî bê murwetan
Rête canê min nîşanî rast û çep

Tîr û rim dil ma di navê helqereng
Min bi ehwalê nezanî rast û çep

Erd e dil lew wê dibarit her li ser
Şubhê qetrê asîmanî rast û çep

Xem ji min nahilgirit lew hucetan
Lêk tekbîr tên bihanî rast û çep

Lê me her dewran e şubhê kiljinê
Em li dewra baxebanî rast û çep

Vê cefayê her li nefsa xo dikit
Bes yekin bê şik ne sanî rast û çep

Ez birîndarê kevanê mal helak
Ev Zelîxayê zemanî rast û çep

Lê bila nûrî feda bit her tenê
Dîlberê bînim te Xanî rast û çep

Ehmedê Muxtar e dîlber Nûriya
Ka mîrad û kamiranî rast û çep

Cergê êtûnî te kir armancî tîr
Şubhetê Şêxê Yeman î rast û çep

Mem û Zîn

Ez gelek pirbuha dizanim ku di nav vê kitêbê de dîroka koçkirina her du aşiqên bi nav û deng; **Mem û Zînê** bi wêneya gorra wan û wêneya beşek ji **Medresa Mîr Avdel'î** re çap bikim. Koçkirina van her du aşiqên Kurd ên nemir; **Memê Alan û Sitiya Zîn**, di sala 854'ê hicrî(1451'ê mîladî) de bûye Yanî 536 sal berî niha.(1)

---

(1) Gora **Mem û Zînê**, di nav jêzemînekê de û di jêr **Medresa Mîr Avdal'î** de ye. Ev medrese dikeve ser sûrha **Cizîrê** milê başûr û xelasiya bajêr.

Ev medrese, wek ku ji navê xwe tê zanîn, **Mîr Avdel** (el-emîr Ebdal) avakiriye. Lê, ew mîr kî ye û di kîjan çerxê de jiyaye, baş nayê zanîn. Ev qas tenê tê zanîn ku ji çerxa 8'ê hicrî (14'ê mîladî) heta sala 1014'ê hicrî (1605'ê mîladî) du kes bi navê **Mîr Ebdal** bûne mîrê **Cizîrê**

Mîr Ebdalê yekem berî sala 796'ê hicrî (1394'ê mîladî) koç kiriye. Çimkî kurê wî **Mîr Îzeddîn**, di vê salê de **Mîrê Botan** bûye: Her wekî di kitêba **Tarîxa Kurd û Kurdistan**, di rûpelê 161'an de û di **Şerefnamê** de hatiye, ku wî di sala 804'ê hicrî de êrîş biriyê ser eskerên **Tîmûrleng** û li dijî wan şer kiriye.

Mîr Ebdal(Avdal)ê duyem, neviyê **Mîr Ebdalê yekem** bûye. **Mîr Eb-**

Ev tarîxa han, li ser kêlên gorra wan hatiye nivîsîn û nuha jî gelek baş tê xwendin. Ji derveyî vê, nivîsînên din jî li ser kêla wan heye û bi li ser kêla wan kelîmeyên wek "tufya" û "rehî-mehumellah" hene. Eva han jî eşkere dike ku ev her du aşiqên nemir, di yek rojê de mirine. Ev yek di nav xelkê Kurdistanê de belav e û di eynî wextê de ji alî zanayê mezin **Ehmedê Xanî** jî di destana serpêhatiya Mem û Zînê de, (di sala 1105'ê hicrî -1694'ê mîladî) hatiye nîşankirin. Yanî di wê destana 251 sal piştî Mem û Zînê de. Lê di vê de Xanî ne gotiye ka koçkirina wan di kîjan salê de bûye, vê tarîxa han ronî nekirîye. Heta roja niha jî, bi fikra min, kesekî tarîxa koçkirina wan di tu kitêbê de ne weşandiye û nehatiye zanîn ka di çi çerxê de bûne. Herwiha navê **Mîr Zeydîn**; birayê Zînê jî,

---

dal, piştî mirina bavê xwe; **Mîr Îzeddîn**, bi veşartî di nav **eşîra Hewrex (Ewrex)** de maye. Ev **Mîr Ebdal**, hevçaxê **Mîr Şemseddînê kurê Mîr şerefê kurê Mîr Şemseddînê Mîrê Bedlîsê** bûye. Her wekû di **Şerefnamê**, di rûpelê 165 û 504'an de hatiye, li dor û bera sala 835'ê hicrî di navbera wî û **Mîrê Bedlîsê** de rûdanek qewimiye. Piştî vê, em tu saloxekê ji vî mîrî nagirin. Li ba min ne dût e ev **Mîrê Ebdal**, **Mîr Zeydînê birayê Sitiya Zîn** be. **Zeydîn (Zeyneddîn)** jî leqeba wî be û jiyabe heta piştî Mem û Zînê û di sala 854'ê hicrî (1451'ê mîladî) de yan jî piştî vê salê, vê medresa han li ser gorra wan ava kiribe. Ev gorra ku li rexê gorra Mem û Zînê ye, ger ne ya **Beko** be, mumkun e ya **Mîr Avdel** be.

Piştî **Mîr Avdel**, kurê wî **Mîr Îbrahîm** bûye mîr. Piştî wî jî, **Mîr Şeref**, **Mîr Bedir û Kek Mihemed** (kurên **Mîr Îbrahîm**) bûne mîrên Cizîrê. Di sala 875'ê hicrî (1470'ê mîladî) de, **Tirkên Akkoyunlu** Cizîrê vegirtin û **Kek Mihemed** êsir ket destê wan.

Ev yeka han hêjayî gotinê ye ku ev medresa han ji **Medresa Sor** kevintir e, lê jê biçûktir e. **Medresa Sor** ji alî **Mîr Şerefê kurê Xan Ebdalê kurê Mîr Nasir** hatiye avakirin. Her wekî, seydayê zana **Mele Ehmedê Zivingî**, di şerha dîwana **Melayê Cizîrî** de dibêje: **Mîr Şeref**, heta sala 1014'ê hicrî (1605' mîladî) sax bûye. **Şairê mezin ê Kurd**; **Melay Ehmedê Cizîrî** hevçaxê vî mîrî bûye û gorra **Mela**, tevî heft gorrên din di bin kumbetekê de ne, di **Medresa Sor** de. Ne dût e, gorra **Mîr Şeref** jî di nav wê kumbetê de be.

Şerefname jî tê de di tu kitêbên tarîxê de nehatiye. Ji ber diyarnekirina çerx û jiyana Mem û Zînê, gelek xwendewar wisa fikir dikin ku eva han efsanek e û rastiye jî bo Mem û Zînê tune (wek Leyl û Mecnûn) û ji alî Ehmedê Xanî hatiye nivîsîn.

Bi vî awayî, belavkirina wêneya kêla li ser gorra Mem û Zînê, ronîkirina çaxê wan û tarîxa koçkirina wan, rastiya Mem û Zînê baş derdixe ortê.

Eva han ciyê kovanê ye ku hemû nivîsînên li ser kêlên wan ên ku gelek tişt bi wan tînin ronîkirin(wekî navê bavê wan, roja koçkirina wan) heta niha negihîştiye destê min. Hêviya min ew e wan jî di duwarojan de belav bikim.

Gorrek li rexê gorra Mem û Zînê heye ku di vê wêneyê de diyar nîne. Di nav xelkê Cizîra Botan de wiha belav e ku ev gorr a **Beko** ye; ewê ku di nav xelkê Kurdistanê Newendî (a Tirkîyê) de bi navê Bekoyê Le'în -Beko Ewan û di nav nişteciyên ciyê Soran de jî bi navê Bekiroke -Bekir Mêrgewerî bi nav û deng e. Beko jî xelkê ciyê Mêrgewerê bûye. Ev ci niha dikeve nav axa Kurdistanê Îranê. Ew, dergevanê Mîr bûye. Bûye sebeb ku Mîr xuşka xwe nede Memê Alan û nehiştiye daku her du aşiq bi evîni û şadiya xwe kêfxweş bibin. Li ser vê, Mîr, Memê diavêje **Zîdana Birca Belek**, heta li wir dimire. Li ser nerizaiya xelkê, Mîr Zeydîn poşman dibe, biryar dide ku Memê jî zîndanê derîne û xuşka xwe Zînê bidê û dest bi şahiya dawetê bike. Li ser vê bûyerê Ehmedê Xanî, di Mem û Zînê de wiha dibêje: Zînê diçe ba Memê ku wî jî zîndanê derîne, lê Mem piştî çend axaftinan dimire û xelkê Cizîrê li ser wî kom dibin. Di vê navê re, **Mîr Tacdîn**; destbirayê Memê, mêrê Sitiya xuşka **Zî-nê**, rastî Beko tê û wî dîkuje. Dibêje; çaxê Memê veşartin, Zînê li ser gorra wî mir. Piştî girîna sê rojan li ser wan, li ser fermana Mîr, gorra Memê vedikin û Zînê dixin nav gorra wî. Her du di nav gorrekê de ne, ne du gorr in. Her wekî Xanî dibêje:

"Ew her du gewher di durcekî da

Ew şems û qemer di burcekî da

*Bê wasite wan kirin muqarîn
Bê fasile ew bi hev siparîn
Hasil, vekirin ji nû ve sendûq
Mîr gote Memê: "Ji bo te me'sûq!"*

Çarîna Ehmedê Xanî

Ev helbesta xwarê çarîna (rubai) zanayê mezin ê Kurd, Ehmedê Xanî ye ku bi çar zimanan hatiye nivîsîn: Kurdî, Farisî, Erebî û Tirkî. Ev çarîn heta niha nehatiye çapkirin:

Fate Umrî fi hewak ya hebîbî kullî hal
Ah û nalem hemdemem şod der firaqet mah û sal
Ger benim kanım dilersen çokdan olmuşdur helal
Dîn û ebter bûm ji eşqê min nema eql û kemal

Ente fikrî fi fuadî ente rû'hî fi'l-cesed
Leşkerê xemhayê to molkê dilem wêranî kerd
Dade geldim aşk elinden isterim senden meded
Wan Tetaran birne yexma eql û dîn û milk û mal

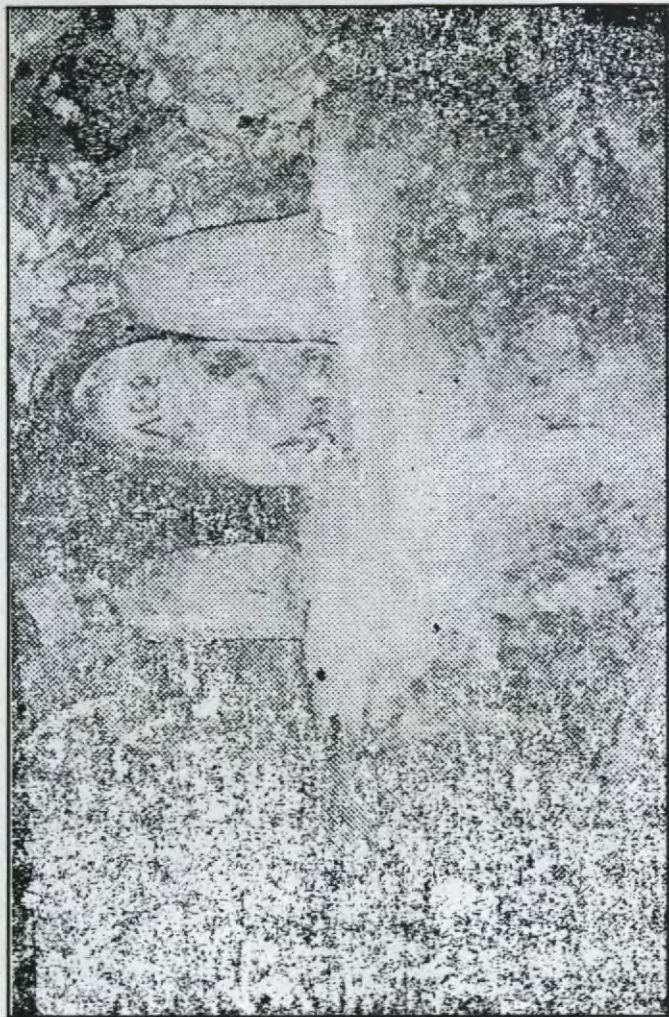
Tale 'xemmî zade hemmî şa'e sirrî fi'l-Mela
Tesneyê camê visal em çon şehîdê Kerbela
Yoksa sen diwane oldun nice halim ey dîla
Ya ji nû ve îşweyek da min hebîba çavxezal

Bûtte hicranen hebîbî leste mînnî 'alimen
Her dem ez derdî fîraquet xafilî ez halê men
Can û dilden arzi kıldım halimi canana ben
Erzûhala min tu xafil qet nepirsî 'erzê hal

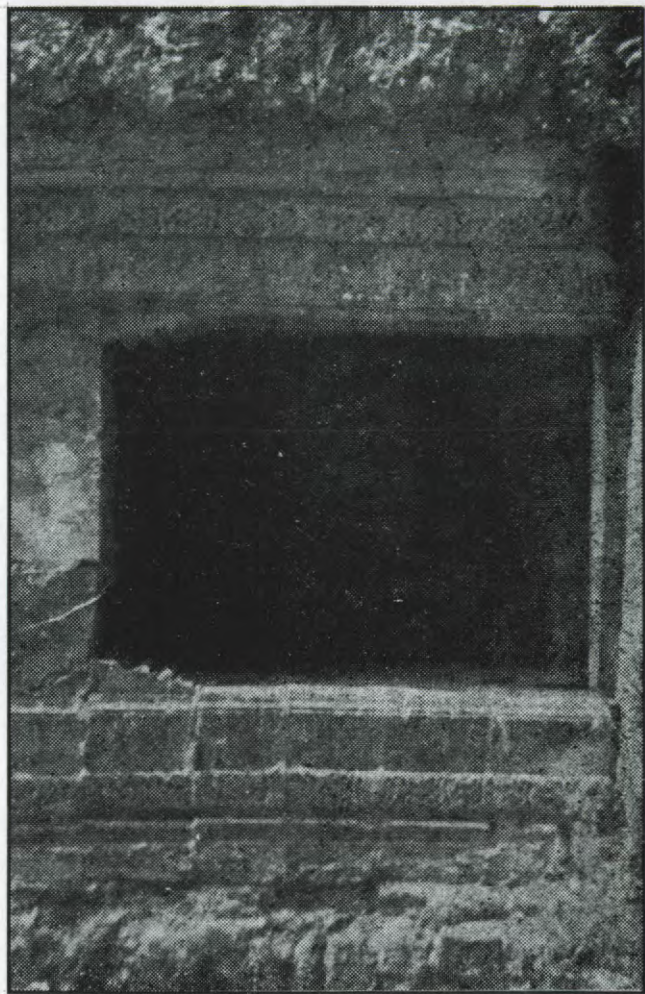
Hel lena min nî'metî wesl el-hebîbî min nessîb
Oftadem ber deret biçare sergerdanê xerîb
Derdimiz çok lek senden ona yok hiçbir tabib
Ey tebîbê min dewayê derdê Xanî her wîsal(1)

---

(1) Rîwayetek hatiye Huseynê Kerbela. Min hunraweka (şî'reka)
dîtir a Xanî ditiye, diwahiya wê ev e:
"Ger nedanem rûzî mehşer ku dibînim dîlberê
Dê çi lê kem Cînetê pê wer bikem xagusterî"

Gorra Mem û Zînê

Medresa Mîr Evdal

ISBN:91970927-89